

บทที่ ๒

การแสดงโนราในสังคมภาคใต้

ในบทนี้จะได้กล่าวถึงการแสดงโนราในสังคมภาคใต้ โดยรวบรวมข้อมูลจากการที่ผู้วิจัย ได้ศึกษาค้นคว้า ประกอบการอ้างอิงจากผู้ทรงคุณวุฒิและศิลปินโนราอาวุโสท่านต่าง ๆ ซึ่งได้กล่าว ถึงการแสดงโนราในสังคมภาคใต้ว่าประกอบด้วย ๒ ลักษณะ คือ การแสดงโนราเพื่อประกอบพิธีกรรม และการแสดงโนราเพื่อความบันเทิง ดังที่ผู้วิจัยจะได้นำเสนอต่อไป

๒.๑ การแสดงโนราเพื่อประกอบพิธีกรรม

ก่อนที่จะกล่าวมาคำรบบทบาทสร้างความบันเทิงให้แก่ชุมชน โนราคงจะเป็นการแสดง สำหรับประกอบพิธีกรรมสำคัญ ๆ มาก่อน เช่น พิธีกรรมของกษัตริย์หรือเจ้าเมืองและชนชั้นสูง ในท้องถิ่น หลักฐานในข้อนี้อาจมองเห็นได้จากเครื่องแต่งกายของโนรา ซึ่งจะเห็นได้ว่ามีลักษณะ คล้ายเครื่องทรงของกษัตริย์สมัยโบราณอยู่หลายส่วน นอกจากนี้ พิธีกรรมและคตินิยมหลายอย่าง ที่โนรากระทำหรือยึดถือ ทำให้คะเนได้ว่า โนราจะต้องพัฒนามาจากการแสดงในพิธีกรรมสำคัญ หรือพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์มาก่อน ปัจจุบันโนราได้ลดบทบาทในการแสดงเพื่อประกอบพิธีกรรม สำคัญ ๆ ลง มุ่งไปแสดงเพื่อสร้างความบันเทิงแก่ชุมชนมากขึ้น พิธีกรรมและคตินิยมที่เคยยึดมั่น อยู่ ก็นับวันจะเปลี่ยนรูปหรือสูญหายไป ยิ่งภาวะเศรษฐกิจและอิทธิพลของศิลปะการแสดงรุ่นใหม่ เช่น เพลงลูกทุ่ง และดนตรีสากล เข้ามามีบทบาทในหมู่บ้านมากขึ้น ก็ยิ่งทำให้โนราจำเป็นต้อง ละทิ้งบทบาทเดิม ไปแสดงบทบาทด้านสร้างความบันเทิงเพื่อความอยู่รอดมากขึ้น

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าลักษณะรูปแบบของการแสดงโนราจะเปลี่ยนแปลงพัฒนาไปจากเดิม แต่สำหรับในส่วนของศิลปิน และผู้ที่มีเชื้อสายโนราแล้ว ก็ยังคงยึดถือปฏิบัติตามคตินิยมความเชื่อ นั้น ๆ ตามที่บรรพบุรุษได้สั่งสอนสืบทอดกันมา เห็นได้จาก ในระยะเวลาประมาณเดือนอ้าย

* จักรชัย สุกระกาญจน์, "พิธีกรรมที่นำศึกษาในโนราโรงครู," ใน ชุมชนท้าวที่ระดังงานพิเศษ เกียรติศิลปินพื้นบ้านภาคใต้: ชุมชนปักษ์ใต้ (กรุงเทพมหานคร: กรุงเทพมหานครการพิมพ์, ๒๕๒๓), หน้า ๑๑๒.

ถึงเดือน ๖ แถบจังหวัดตรังและจังหวัดกระบี่ และประมาณเดือน ๔ ถึง เดือน ๕ แถบ จังหวัดพัทลุง จังหวัดสงขลา จังหวัดนครศรีธรรมราช และจังหวัดสุราษฎร์ธานี ของทุกปี จะมีการจัดการแสดงโนราเพื่อประกอบพิธีกรรมที่เรียกว่า “โนราโรงครู” หรือ “โนราลงครู” อยู่ทั่วไป

โนราโรงครู หมายถึง โนราที่แสดงเพื่อประกอบพิธีเชิญครูหรือบรรพบุรุษโนรามายัง โรงพิธีเพื่อรับการเช่นไหว้ เพื่อรับการแก้บน และเพื่อครอบเทริดหรือผูกผ้าใหญ่แก่ผู้แสดงโนรารุ่นใหม่ด้วย เหตุผลที่ต้องทำการเชื้อเชิญครูมาเข้าทรง (หรือมา “ลง”) ยังโรงพิธี จึงเรียกพิธีกรรมนี้ อีกชื่อหนึ่งว่า “โนราลงครู” ดังนั้น โนราโรงครูจึงเป็นพิธีกรรมที่มีความเกี่ยวข้องกับความเชื่อ ที่มีบทบาทต่อวิถีชีวิตและสังคมของชาวบ้านภาคใต้อย่างเห็นได้ชัด ซึ่งนอกจากผู้ที่เป็นโนรา และผู้ที่มีเชื้อสายโนราแล้ว ชาวบ้านทั่วไปก็ได้อาศัยการบนบานขอความช่วยเหลือในเรื่องต่าง ๆ หรือ มาขอรับการรักษาโรคร้ายไข้เจ็บบางอย่างจากครูหมอโนรา และเมื่อได้ผลสำเร็จดังที่ต้องการแล้วก็จะจัดให้มีพิธีโนราโรงครูขึ้น

๒.๑.๑ รูปแบบของโนราโรงครู

การจัดพิธีโนราโรงครูมี ๒ ชนิด คือ โนราโรงครูใหญ่ และโนราโรงครูเล็ก

โนราโรงครูใหญ่ หมายถึง การจัดพิธีโนราโรงครูอย่างเต็มรูปแบบ ปกติจัด ๓ วัน เริ่มตั้งแต่วันพุธไปสิ้นสุดในวันศุกร์ และจะต้องจัดตามวาระ เช่น ทุกปี ทุกสามปี ทุกห้าปี แล้วแต่จะกำหนด ซึ่งการจัดพิธีโนราโรงครูใหญ่นี้ มีความจำเป็นต้องใช้เวลาเตรียมงานนานและใช้ทุนทรัพย์ค่อนข้างสูง

โนราโรงครูเล็ก หมายถึง การจัดพิธีโนราโรงครูอย่างย่อ ใช้เวลาเพียง ๑ คืนกับ ๑ วัน โดยปกติจะเข้าโรงครูวันพุธตอนเย็นและไปสิ้นสุดในวันพฤหัสบดี การรำโนราโรงครูเล็ก ก็เนื่องจากได้ตกลงสัญญาไว้กับครูหมอโนราไว้ว่า จะจัดให้มีการรำโนราโรงครูใหญ่ แต่ด้วยติดขัดจากปัญหาทั้งปวงจึงไม่สามารถจัดพิธีดังกล่าวได้ เมื่อถึงกำหนดจึงจัดพิธีอย่างย่อเสียก่อนครั้งหนึ่ง เพื่อมิให้ผิดสัญญาต่อครูหมอโนราหรือตายายโนรา และระหว่างการรำโนราโรงครูเล็กก็จะมีการเชิญครูหมอโนราหรือตายายโนรามาช้ำทรง เพื่อบอกถึงสาเหตุที่ไม่สามารถจัดโนราโรงครูใหญ่ ได้และขอผ่อนผันยืดเวลาการจัดโนราโรงครูใหญ่ให้นานออกไปอีก เท่าที่เห็นว่าเหมาะสมและสะดวก เช่น ขอยืดเวลาเป็น ๓ ปี คือ การจัดโนราโรงครูใหญ่ ๑ ครั้ง เป็น ๒ ปี คือ ๑ ครั้ง หรือ ๕ ปี คือ ๑ ครั้ง เป็นต้น จากการจัดพิธีโนราโรงครูเพื่อเป็นการค้าประกันว่าไม่ลืมข้อตกลงนี้เอง ทำให้มักเรียกการจัดโนราโรงครูเล็กว่า “การรำครู”

๒.๑.๒ วัตถุประสงค์การจัดโนราโรงครู

การแสดงโนราเพื่อพิธีกรรมที่เรียกว่า “โนราโรงครู” โดยทั่วไปเป็นการจัดขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ

๑. เพื่อประกอบพิธีไหว้ครูหรือไหว้ดาชายโนรา
๒. เพื่อประกอบพิธีแก้บนหรือแก้เหมुरย
๓. เพื่อประกอบพิธีครอบเทริดหรือผูกผ้าใหญ่

๑. เพื่อประกอบพิธีไหว้ครูหรือไหว้ดาชายโนรา เป็นการแสดงความกตเวทิตาคุณต่อครูของตน เพราะผู้เรียนทางศิลปะ ไม่ว่าจะแขนงใดก็ตาม เช่น หนังตลุง โนรา ตะคร คนตรี ขับร้อง งานช่าง ฯลฯ ส่วนแล้วแต่ได้รับการถ่ายทอดความรู้มาจากครูผู้สอน ครูผู้สอนจึงเปรียบเสมือนองค์ความรู้ที่สำคัญ ที่ผู้เรียนได้ยึดเป็นแม่แบบในการถ่ายทอดวิชาความรู้ทางศิลปะ เพื่อผู้เรียนจะสามารถนำความรู้นั้น ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ทั้งตนเองและผู้อื่นต่อไปในอนาคต ดังนั้น ผู้ที่เป็นศิษย์จึงควรแสดงความคารวะระลึกถึงพระคุณของครูเหล่านั้น

“ครู” ในความหมายของโนรา มี ๒ ความหมาย คือ หมายถึงบุคคลที่ทำหน้าที่เป็นผู้สอนวิชาการเกี่ยวกับโนราทั้งปวงให้แก่ตนเอง หรือเคยสอนให้บรรพบุรุษของตน เช่น บิดา มารดา ปู่ ย่า ตา ยาย เป็นต้น และความหมายที่สอง หมายถึง บรรพบุรุษหรือผู้ให้กำเนิดโนรา คั้งที่มีกล่าวไว้ในตำนานโนรากระแสด่าง ๆ ตามที่คณะโนรานั้น ๆ เคารพนับถือ เช่น ขุนศรีศรทรา นงนวดทองคำดี แม่ศรีมหา เป็นต้น ซึ่งบรรพบุรุษตามความหมายนี้ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ดาชายโนรา”^๑

๒. เพื่อประกอบพิธีแก้บนหรือแก้เหมुरย การแก้บนดังกล่าวสืบเนื่องจากโนราเชื่อว่าครูหมอโนราหรือดาชายโนรายังมีความผูกพันกับลูกหลานและผู้มีเชื้อสายโนรา หากลูกหลานเพิกเฉยไม่เคารพบูชา ไม่เช่นไหว้ ก็จะได้รับผลกระทบจากครูหมอโนราหรือดาชายโนรา ด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น ทำให้เกิดอาการเจ็บป่วยกระเสาะกระแสะ เรียกว่า “ครูหมออย่าง” หรือ “ดาชายอย่าง” จะรักษาอย่างไรก็ไม่หาย จึงต้องแก้ไขด้วยการบนบานบวงสรวง โดยจัดหานายโรงโนราที่มีวิชาความรู้มาทำพิธี “ร้องบน” เพื่อเป็นการบอกกล่าวแก่ครูหมอโนราหรือดาชายโนราในลักษณะต่อรองกัน เช่น หากว่าหายจากอาการดังกล่าวที่ไม่สบาย ก็จะรับโนรามาทำพิธีโนราโรงครูให้ นอกจากนี้ ยังมี การบนบานในลักษณะของการขอความช่วยเหลือในสิ่งที่ตนปรารถนา และให้พ้นจากความทุกข์ ความเดือดร้อนต่าง ๆ เช่น การบนบานให้มีงานทำ การบนบานให้เข้าศึกษาต่อในระดับสูงได้ บนให้มีบุตรธิดา เป็นต้น และจากความเชื่อนี้เอง ทำให้เกิดพิธีกรรมโนราโรงครูเพื่อแก้บน ซึ่งในพิธีแก้บนจะมีการเชิญครูหมอ โนรามาท่าเข้าทรงเพื่อรับเครื่องสังเวยและการรำถวาย

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๒.

การเชิญครุหมอนโหรา มาเข้าทรงที่ร่างทรงนั้น เจ้าภาพจะจกรายชื่อครุหมอนโหราที่คนนับถือให้นายโรงโหราหรือโหราใหญ่ เมื่อถึงเวลานายโรงโหราหรือโหราใหญ่ก็จะร้องเชิญตามรายชื่อนั้น เมื่อครุหมอนโหรามาเข้าทรงแล้ว ถูกหลานที่ทุกข์ร้อนถึงใครก็จะชักถาม ขอความช่วยเหลือหรือใครบนบานสิ่งใดไว้ก็แก้เสีย เช่น ใครบนว่าจะรำพรานถวายก็รำทำพราน ใครบนว่ารำโหราถวายก็รำโหราถวาย โดยแต่งตัวพอเป็นพิธี และหลังจากเสร็จพิธีแล้ว คนศรีบริรแดงเพลงเชิดเพื่อให้ครุหมอนโหราออกจากร่างทรง โดยร่างทรงจะสะบัดตัวอย่างแรงแล้วกลับสู่อาการปกติ เรียกว่า "บัต" หรือ "บัตทรง" เป็นเสร็จพิธี

พิธีแก้บนด้วยการรำโหราถวายครุและการรำพราน หรือจับบทออกพราน จะทำกันในพิธีกรรมวันที่สอง คือ วันพฤหัสบดี ซึ่งเป็นวันประกอบพิธีใหญ่ โดยช่วงเช้าจะแก้บนได้เฉพาะผู้ที่แก้บนด้วยการรำโหรา เริ่มด้วยผู้แก้บน นำพานดอกไม้ รูป เทียน เงินกานต ตามที่ครุโหรากำหนด ไปมอบให้โหราใหญ่หรือครุหมอนโหราที่คนได้บนเอาไว้ จากนั้นโหราใหญ่ หรือผู้ช่วยจะเป็นผู้นำในการรำ แล้วให้ผู้แก้บนรำตาม บทที่ใช้รำแก้บน เช่น บทสรรเสริญครุ บทครุตอน บทตอนรำ ซึ่งจะรำบทต่าง ๆ พอเป็นพิธี จบแล้วไปกราบโหราใหญ่อีกครั้งและรับการประพรมน้ำมนตร์ ส่วนการแก้บนด้วยการรำพรานหรือจับบทออกพราน ผู้แก้บนนำเครื่องบูชามอบให้นายโรงโหราหรือโหราใหญ่ เช่นเคียวกับการแก้บนด้วยการรำโหรา นายโรงโหราหรือโหราใหญ่ หรือผู้ช่วยจะนำในการจับบทออกพราน แล้วให้ผู้แก้บนรำทำพราน บทที่ใช้จับบทออกพราน เช่น บทขุนช้างขุนแผน เป็นต้น

นอกจากนี้ พิธีแก้บนด้วยการรำที่กล่าวมาแล้ว บางท้องถิ่นยังมีพิธีแก้บนด้วยควาย ซึ่งมักจะทำกันในวันที่สามอันเป็นวันสุดท้ายของโหราโรงครุ โดยจะทำพิธีหลังจากที่เสร็จสิ้นการทำพิธีส่งครุแล้ว

อุคม หนุกอง^๑ กล่าวถึงพิธีแก้บนด้วยควายว่า พิธีแก้บนด้วยควายครุหมอนที่กินควายมี ๒ พวก คือ "ทวดเกาะ" กับ "คายนคี่แข" (คี่กระแขง) การบนบาน อาจจะบนให้กินควายชานแหละ

^๑จับบท คือ การนำเอาตอนใดตอนหนึ่งของเรื่องในวรรณคดีมาแสดง

^๒อุคม หนุกอง, โยน. (สงขลา: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ภาคใต้, ๒๕๑๖), หน้า ๑๐๘-๑๐๙.

^๓ทวดเกาะ คำว่า "เกาะ" ตามความเข้าใจของชาวบ้านเชื่อว่าเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์หรือเป็นที่อยู่ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น เทวดา ทวดเสื่อ เป็นต้น แต่บางแห่งเชื่อว่าเป็นพิธีกรรมเพื่อบูชา "คี่แข" ซึ่งเป็นผีงาพวกหนึ่งที่มีหน้าที่ประจักษ์ตาโหราโหรา

หรือให้กินทั้งเป็นก็ได้ ที่จังหวัดศรีสะเกษ ด้านน้ให้กินควายชนแหละ ตอนเช้าวันศุกร์ (หรือวันเสาร์ ถ้าวันศุกร์ตรงกับวันพระ) จะมีการฆ่าควาย แล่หนึ่งออก แล้วแบ่งออกเพื่อเป็น ๒ ส่วน ส่วนหนึ่งทำเป็น ๒ หาบ นำไปวางบนคาคบไม้ อีกส่วนหนึ่งนำไปวางบนขอนไม้ ๑ ขอน เรียกการจัดเมื่อควายแบบนี้ว่า “สองหาบ สามขอน” ส่วนหัวควายนำไปวางทางทิศเหนือของโรง พอร่าแทงเข้เสร็จนายโรงโนราหรือโนราใหญ่จะร่าออกไปนอกโรง เมื่อถึงที่วางหัวควายก็ลงอักขระที่หัวแม่เท้า แล้วใช้หัวแม่เท้ากดบนหัวควายไว้พร้อมกับ “กาศ” คือ ร่องเชิญให้ผีแข่งมารับเครื่องสังเวญแล้วกลับเข้าโรงว่าบท “อนิจจัง” แบบที่พระใช้ในพิธีสวดศพ แต่ถ้าให้กินควายทั้งเป็น เจ้าภาพจะนำควายมาถ่ามโกสัโรงครุ ตอนทำพิธี นายโรงโนราหรือโนราใหญ่จะบริกรรมคาถา ลงอักขระที่หัวแม่เท้าแล้วออกไปที่ควาย ใช้เท้าเหยียบหัวควายเบา ๆ พร้อมกับเชิญผีแข่งมารับเครื่องสังเวญ กล่าวกันว่าหลังจากทำพิธีแล้วควายจะตายทันที แต่บางแห่งควายจะตายภายใน ๑ วัน ควายนั้นจะไม่มีเลือดเพราะผีแข่งกินหมด และการแก้บนด้วยควายที่จังหวัดพัทลุง มีความแตกต่างออกไป คือ แก้บนเป็น ๓ ลักษณะ

๑. ร่าดิบหัวควาย ทำโดยผู้แก้บนนำหัวควายที่ฆ่าแล้ว มาต้มหรือย่างให้สุก วางหัวควายลงในถาดที่ปูผ้าขาวพร้อมด้วยเงินเหรียญ รวงข้าวเหนียว ข้าวเจ้า หมากพลู ๘ คำ รูปเทียน ดอกไม้ และแหวนมีหัว นำไปวางบนศาลในวันพฤหัสบดี พอถึงวันส่งครุก็เอาลงมาวางบนที่พื้นโรง ครบเสาโรงโกสัศาล หลังจากโนราใหญ่ร่าค้องหงส์และร่าแทงเข้แล้ว ก็ขึ้นไปเช่นครุหมอบโนราบนศาลพร้อมตัวแทนเจ้าภาพ แล้วตั้งสายสัญญาณจากศาลลงมาพันไว้กับเขาควาย จุดเทียนติดหัวควาย โนราใหญ่จับบท “ทรี” จบแล้วบริกรรมคาถา ร่าทำสามอย่างหรืออย่างสามมุม ใช้มีดหมอบ หรือคมฟันที่หัวควาย เพื่อตัดสายสัญญาณแล้วใช้เท้าดิบหัวควายให้ออกไปนอกโรงครุเป็นเสร็จพิธี

๒. ร่าพินหัวควาย ทำโดยเจ้าภาพต้องฆ่าควาย แล้วนำมาวางไว้ที่หน้าโรงครุทั้งตัว และหลังจากจบการร่าแทงเข้แล้ว โนราใหญ่จะร่าจับบท “ทรี” แล้วบริกรรมคาถา จากนั้นร่าทำอย่างสามมุมออกไปพินหัวควายโดยใช้มีด “ฮ้ายแฉ้ง” (มีดพร้าชนิดหนึ่ง หัวคั่นเฉียงด้ามสั้นปลายด้ามโค้งลง) ที่ลงอักขระอาคม ว่าบทอนิจจัง เป็นเสร็จพิธี

๓. ร่าบ้ายหัวควาย การร่าเหมือนกับร่าดิบหัวควาย แต่หลังจากจบบท “ทรี” แล้วโนราใหญ่ จะใช้มีด หรือเท้าไปตีหัวควาย บริกรรมคาถา แล้วหันหัวควายไปจากทิศเดิมเรียกพิธีกรรมนี้ว่า “บ้ายหัวควาย” เช่น หัวควายหันไปทางทิศอีสาน (ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ) เมื่อทำพิธีบ้ายหัวควายก็ให้หันหัวควายไปทางทิศหริ (ทิศตะวันตกเฉียงใต้) เป็นต้น

๔. เพื่อประกอบพิธีครอบเทริดหรือผูกผ้าใหญ่ “พิธีครอบ” ถือเป็นขนบธรรมเนียมปฏิบัติอย่างหนึ่งของศิลปินไทยทุกแขนง เพราะเชื่อว่าเป็นกิจกรรมที่ก่อให้เกิดความเป็นสิริมงคลอย่างยิ่งสำหรับผู้มีอาชีพศิลปิน สำหรับศิลปินโนราชองภาคใต้ ก็มีพิธีครอบถือปฏิบัติเช่นกัน

ซึ่งพิธีครอบนี้ก็คือ “พิธีครอบเทริดหรือผูกผ้าใหญ่หรือพิธีแต่งพอก” หมายถึง พิธีที่ครูโนรา คือ โนราใหญ่ ทำพิธีรับรองความรู้ ความสามารถทางโนราและประสิทธิ์ประสาท มอบกรรมสิทธิ์ต่าง ๆ ให้กับศิษย์หรือโนรารุ่นใหม่ ที่มีคุณสมบัติถูกต้องเหมาะสม ให้เป็นโนราที่สมบูรณ์แบบต่อไป โดยการครอบเทริด (ดู พิธีครอบเทริดหน้า ๒๒) และมอบลูกพอก (ดู พิธีด่าขพอก หน้า ๒๓) ให้โนราผู้นั้นไป ซึ่งหลังจากประกอบพิธีแล้ว โนราคนนั้น ๆ ก็มีสิทธิ์มีอำนาจ สามารถประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ของโนราได้อย่างครบถ้วน เป็นที่ยอมรับของครุหมอโนราและโนราโดยทั่วไป อาทิ พิธีแก้บน พิธีเหยียบแสน พิธีตัดจุก พิธีตัดผมผีซ่อ พิธีโนราโรงครู ตลอดจนสามารถประกอบพิธีครอบเทริดหรือผูกผ้าใหญ่ให้กับศิษย์ รุ่นต่อไปได้ เพราะขณะนั้นโนราผู้นั้นก็เปรียบได้กับ “โนราใหญ่” ดังนั้นพิธีครอบเทริด ผูกผ้าใหญ่ จึงน่าจะเรียกได้อีกชื่อว่า “พิธีรับมอบโนราใหญ่” แต่สำหรับโนราที่ไม่ได้ผ่านพิธีนี้ แม้ว่าจะรำดีเพียงใด ก็ยังถือว่าเป็นโนราไม่สมบูรณ์ ที่เรียกว่า “โนราดิบ”

การทำพิธีครอบเทริดหรือผูกผ้าใหญ่ให้กับศิษย์หรือโนรารุ่นใหม่ นั้น ถือว่าเป็นพิธีการที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เพราะเมื่อผู้นั้นได้ชื่อว่า เป็นโนราใหญ่ที่สมบูรณ์แล้ว ก็จะต้องยึดถือปฏิบัติตามกฎข้อกำหนดของโนราอย่างเคร่งครัด อีกทั้งต้องรับภาระในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ อีกมากมาย ดังนั้นก่อนที่จะทำพิธีครอบเทริดหรือผูกผ้าใหญ่ให้แก่ผู้ใด ครูโนราผู้ประกอบพิธี จึงมักจะตรวจสอบคุณสมบัติของผู้นั้นเสียก่อน

ทั้งนี้โนรา หรือม จำรัส และโนรายก ชูบัว ศิลปินแห่งชาติกล่าวตรงกันถึงคุณสมบัติของผู้เข้ารับการประกอบพิธีครอบเทริด ผูกผ้าใหญ่ไว้ดังนี้ คือ

๑. ต้องเป็นผู้ที่มีอายุครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์
๒. ต้องเป็นผู้ที่ผ่านการอุปสมบทแล้ว
๓. เป็นผู้ที่บริสุทธิ์ คือ ไม่เคยยุ่งเกี่ยวกับเพศตรงข้าม จนเสียความเป็นพรหมจรรย์ก่อนรับการประกอบพิธี แต่หากสูญเสียพรหมจรรย์ก็อาจแก้ไขด้วยการทำพิธีเกิดใหม่
๔. ยังเป็นโสด ไม่ได้แต่งงาน หรือ หากแต่งงานแล้วก็อาจแก้ไขด้วยการทำใบหย่าร้าง โดยสมมุติกับภรรยาเสียก่อน เพื่อมิให้ปราศิก อันถือว่าเป็นผิดกฎของโนรา
๕. มีความรู้ความสามารถเป็นที่ยอมรับของประชาชนทั่วไป
๖. ได้รับความเห็นชอบจากอาจารย์ผู้สอนถึงความรู้ความสามารถเกี่ยวกับโนราของผู้นั้น

ลูกพอก คือ ผ้าที่พับเป็นห่อกลมยาว และปล่อยชายผ้าทั้งสองข้างไว้ ในการใช้จะใช้ชายผ้าข้างหนึ่งเหน็บไว้ข้างสะเอวของโนราใหญ่ เมื่อแต่งกายในลักษณะของการแต่งพอก ในการทำพิธีครอบเทริดผูกผ้าใหญ่

ปัจจุบันโนราโรงครูที่จัดขึ้นเพื่อพิธีครอบเทริดหรือผูกผ้าใหญ่ จะมีให้เห็นน้อยมาก ซึ่งต่างกับโนราโรงครูที่จัดขึ้นเพื่อไหว้ครูและเพื่อแก้บนอันจะมีให้เห็นอยู่โดยทั่วไป ทั้งนี้อาจจะ เป็นเพราะปัจจุบันผู้ชายมักไม่มีความสนใจในการฝึกหัดโนรา การจัดพิธีโนราโรงครู เพื่อครอบเทริด หรือผูกผ้าใหญ่ จะมีพิธีกรรมบางขั้นตอนต่างไปบ้างจากพิธีไหว้ครูและพิธีแก้บน ดังนั้น ผู้วิจัยจึง ใ้ช้ช่อกว่าอย่างถึงขั้นตอนต่าง ๆ ในการทำพิธีครอบเทริดหรือผูกผ้าใหญ่ ที่จัดขึ้น ณ วิทยาลัยนาฏศิลป นครศรีธรรมราช ระหว่างวันที่ ๑๖-๑๗-๑๘ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๖๘ โดยมี โนรายก ชูบัว ศิลปินแห่งชาติ เป็นโนราใหญ่ผู้ประกอบพิธี โดยจะกล่าวตามลำดับขั้นตอน ตั้งแต่วันแรกถึงวันสุดท้ายดังนี้

๒.๑.๓ ขั้นตอนการประกอบพิธีโนราโรงครูเพื่อครอบเทริดหรือผูกผ้าใหญ่

พิธีกรรมวันแรก

วันแรกของพิธีกรรมครอบเทริดหรือวันพุธ มีลำดับดังนี้คือ

๑. การขอที่ เป็นพิธีการที่เจ้าภาพหรือผู้เข้ารับการประกอบพิธี จัดดอกไม้ ชูป เทียน ไปบอกกล่าวแก่พระภูมิเจ้าที่ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ในบริเวณวิทยาลัย ให้ทราบถึงการที่จะ ประกอบพิธีโนราโรงครู อันจะได้ไม่เป็นการล่วงเกิน หลบหลู่หรือข้ามหน้าข้ามตาแก่เจ้าของสถานที่
๒. การเข้าโรง ในตอนบ่ายเมื่อคณะโนราเดินทางมาถึง เจ้าภาพหรือผู้เข้ารับการ ประกอบพิธีจัดขันหมากไปรับคณะโนรา คือ เอาหมากพลู ๓ คำ เทียน ๓ เล่ม ใส่ขันไปมอบให้ กับโนราใหญ่ เมื่อโนราใหญ่รับขันหมากแล้วจะนำสมาชิกคนอื่น ๆ เข้าโรงครู โดยโนราใหญ่ ถือขันหมากและเทริดซึ่งอยู่ในซุ่ม นำไปวางกลางโรงครู การเข้าโรงจะเข้าทางทิศเหนือ และก่อนที่ จะเข้าภายในบริเวณโรงครู โนราใหญ่จะใช้มือจับที่เสากลางด้านหน้าโรง แล้วกล่าวคำทักทายเจ้าที่ หรือทักเจ้าโรงที่ทำหน้าที่ดูแลรักษาโรงเพื่อขอความสวัสดิมีชัย ว่า “พุทธชังกุม ชัมมังกัน สังฆัง รักษา อติบารมีตา ตัวเจ้าโรงยัง (อยู่) หรือไม่.....ยัง สังฆาดังฆานาติ ติโลกะวิฑู ข้าพเจ้า จะเข้ามาทำพิธีโรงครู โปรดให้ความสะดวกด้วย.....เออ.....ทำคำ (ทำได้) ขอให้ สวัสดิมีชัย” และเมื่อชนสัมภาระเข้าโรงครูเรียบร้อยแล้ว ก็ทำพิธี “ตั้งเครื่อง” เพื่อเป็นการบอก กล่าวครุหมอบโนราว่าบัดนี้ได้มาถึงโรงพิธีเป็นที่เรียบร้อยแล้วโดยให้ลูกคู่บรรเลงดนตรีเพลงตั้งเครื่อง ประมาณ 5-10 นาที ตรงกลางโรง เครื่องดนตรีที่ใช้บรรเลงประกอบด้วย ทับ กลอง โหม่ง ฉิ่ง เมื่อจบการตั้งเครื่องแล้วจึงเป็นการตกแต่งโรงพิธี

ซุ่ม (เขียนตามคำเรียก) คือ อุปกรณ์สำหรับใส่เทริด มีลักษณะเป็นกลองทรงกระบอกมี ฝาเป็นรูปกรวยหรือวงกลมหน้าตัด สมัยก่อนทำด้วยไม้ไผ่สาน แต่ปัจจุบันนิยมทำด้วยสังกะสี

๓. ตั้งเครื่องบูชา โดยจัดเครื่องสังเวช แยกเป็น ๒ ชุด คือ เครื่องบูชาถวายครู
บนศาลหรือศาลา ๑ ชุดกับเครื่องบูชาห้องโรง (ที่พื้นกลางโรง) ๑ ชุด

๓.๑ เครื่องบูชาถวายครูบนศาล ประกอบด้วย หมาก พลุ ๕ คำ ดอกไม้
๕ ดอก เครื่องเขียน ๑ ตำรับ เทียน ๕ เล่ม หมอน ๑ ใบ เสื้อ ๑ ผืน ผ้าขาว ๒ ผืน ผ้านุ่ง-ห่ม ชาย ๑ ชุด
ผ้านุ่ง-ห่ม หญิง ๑ ชุด กกล้วย ๓ หวี อ้อย ๕ ท่อน มะพร้าว ๓ ใบ ขนมหอง ขนมหยา ขนมห้า
ขนมหีซ่า ขนมหังปลา โดยจัดเป็นตำรับ ๑ ตำรับ เหล้าขาว ๒ ขวด เบียร์ ๑ ขวด ไก่สุก ๑ ตัว หัวหมู
สุก ๑ หัว (พร้อมขาและหาง) ของควาหวาน ๑๒ ชนิด (ที่ ๑๒) (สำหรับของควาหวานต้องเปลี่ยน
ทุกวัน ยกเว้น ไก่ เบียร์ หมู อาจจะเปลี่ยนหรือนำไปอุ่นแล้วนำมาวางใหม่) กล้วย ๑ ต้น ผลไม้ต่าง ๆ
๑ ตำรับ ข้าวสารพร้อมหมากพลุ ๑ คำ ค้ายศิขขาว ๓ ริว เงิน ๓ บาท จัดใส่ลงในภาชนะที่สถาน
ด้วยกระชูดหรือเคชขนาดเล็กร เรียกว่า "ตอมนั่ง" หรือ "ตอปราด" ๑ กระตอบ หม้อน้ำมนตร์
๑ ใบ ใต้น้ำและใบเฉียงพร้าว (ดูหน้า ๑๐๓) มีดเป็นกำ เทริดโนรา ๕ ยอด หน้าพรานชายและหญิง
อย่างละ ๑ หน้า

การจัดเครื่องบูชาบนศาล ทางทิศใต้ปูเสื่อวางหมอนสำหรับวางหน้าพราน
โดยหมอนที่วางหน้าพรานจะหันผ้าขาวโดยรอบ แล้ววางหน้าพรานชายอยู่ทางขวาของหน้าพราน
หญิง (ทาสี) หน้าหมอนที่วางหน้าพราน จัดวางเทียน ๕ เล่ม โดยปักไว้กับไม้แตระ (ไม้ไผ่ที่ใช้
เป็นเครื่องดนตรีประเภทตีประกอบจังหวะ) และถัดจากที่วางเทียนออกมา วางหมากพลุ ๕ คำ
กำไลโนรา ๕ วง เล็บโนรา ๕ อัน ดอกไม้ ๕ ดอก โดยจัดวางกำไลโนรา เล็บโนรา ดอกไม้
ซ้อนทับบนหมากพลุ ถัดออกมาจัดวางเครื่องเขียน ๑ ตำรับ ข้างเครื่องเขียนด้านซ้ายวางหม้อน้ำ
มนตร์และกระตอบปราด ๑ กระตอบ ด้านขวาจัดวางบานผ้านุ่ง-ห่มชายและหญิง และเหนือหมอน
วางหน้าพราน ผูกผ้าขาวท่าเทศาน บนเทศานใส่หมากพลุ ๑ คำ ดอกไม้ ๑ ดอก ข้าวตอก ๑ ดอก
เทียน ๑ เล่ม ส่วนทางทิศเหนือของศาล จัดวางเครื่องสังเวชที่เป็นของหวาน ของควา ผลไม้ เหล้า
และส่วนกลางศาล ("ตรงอกไก่") ทางทิศตะวันออก วางกล้วย และริมศาลด้านหน้าปักไม้และวาง
เทริด ทางทิศเหนือ ๕ ยอด ทางทิศใต้ ๕ ยอด

เครื่องบูชาบนศาลทุกอย่าง ปักเทียนไว้ที่ละ ๑ เล่ม และสำหรับที่เทริดใช้
ปักบนไม้หน้าเทริด

เครื่องเขียน หมายถึง ตำรับที่จัดวางหมากพลุ คลับปูแดง คลับยาเส้น และคลับตีผึ้งทา
ปาก เป็นต้น

๓.๒ เครื่องบูชาห้องโรง ประกอบด้วย บายศรี ๑ คัน เทียนชัย ๑ คัน (ขนาดความสูงเท่ากับความสูงของผู้เข้ารับการประกอบพิธี ไล่เทียน มีจำนวนเส้นด้ายตามอายุของผู้เข้ารับการประกอบพิธี) เสือ ๑ ผืน หมอน ๑ ใบ ผ้าขาว ๑ ผืน หมากพลู ๘ คำ ดอกไม้ ๘ ดอก เถ็บโนรา ๘ อัน กำไลโนรา ๘ วง เหนือบายศรีและเทียนชัยผูกผ้าเทศานห้องโรงด้วยผ้าขาว บนเทศานไล่หมากพลู ๑ คำ ดอกไม้ ๑ ดอก เทียน ๑ เล่ม

อนึ่ง หมอนที่ใช้ที่ห้องโรงนี้ เรียกว่า "หมอนกราบ" หมอนกราบจะใช้ ผ้าขาวห่อโดยรอบ ๑-๒ รอบ แล้วปล่อยให้ผ้าขาวที่เหลือปูลาดไปตามความยาวของเสื่อ แล้วใช้เสื่อ พันรอบหมอนอีกประมาณ ๑-๒ รอบ

๔. พิธีสงฆ์ หลังจากจัดวางเครื่องบูชาครุเรียบร้อยแล้ว เป็นพิธีสงฆ์ โดยนิมนตร์ พระสงฆ์จำนวน ๕ รูป สวดเจริญพระพุทธมนต์ในโรงครุ โดยใช้ส่วนหลังที่เป็นเพิงพักของโนรา เป็นสถานที่ประกอบพิธี เข้าบาทและคณะโนราทุกคนเข้าร่วมในพิธีโดยพร้อมกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผู้ที่เข้ารับการประกอบพิธีและโนราใหญ่ผู้ประกอบพิธีจะต้องอยู่ร่วมในพิธีโดยตลอด หลังจากจบ พิธีสงฆ์แล้วเป็นการรับประทานอาหาร

๕. พิธีเบิกโรง ในตอนค่ำที่เรียกว่า "เวลาดานขุมรัง" โนราใหญ่ประกอบพิธีเบิกโรง อันเป็นพิธีการขอสถานที่ตั้งโรงโนรา และขอบารมีจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ตลอดจนเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เหล่านั้นให้มาชุมนุมพร้อมกันในโรงโนรา พิธีเริ่มจากโนราใหญ่นำพานที่ใส่เครื่องก้านด หรือที่ มักเรียกกันในท้องถิ่นว่า "เครื่องเบิกโรง" อันประกอบด้วย ดอกไม้ เทียน ๑ เล่ม หมากพลู ๑ คำ เงินก้านดตามที่โนรากำหนด พร้อมด้วยกำไลโนรา ๓ วง เถ็บโนรา ๓ อัน ออกมานั่งกลางโรงหัน หน้าไปทางศาล หรือพาไล จากนั้นนำเครื่องดนตรี ประกอบด้วย กลอง ทับ ๒ ใบ และโหม่ง ตั้ง มาวางข้างหน้าโดยเรียงลำดับจากซ้ายไปขวา คือ วางกลองนอนอยู่ซ้ายสุด โดยหันด้านส่วนที่เป็น หน้าเข้าหาศาลและโนราใหญ่ แล้ววางทับ ๒ ใบ โดยหันส่วนหน้าไปทางศาล และหันด้านที่เป็น ปากสำโพงเข้าหาโนราใหญ่ และวางโหม่งตั้งอยู่ด้านขวาสุด จากนั้นโนราใหญ่เอาใบพลู ๑ ใบ มา ลงอักขระที่ละใบ แล้วทับครึ่ง และมีวนเป็นรูปกรวย เอาหมากไล่ในกรวย เรียกว่า "หมากจุกอก" เสร็จแล้วเอาหมากคำที่ ๑ วางบนทับใบซ้าย พร้อมวางกำไล ๑ วง เถ็บ ๑ อัน ดอกไม้ ๑ ดอก หมากคำที่ ๒ วางบนทับอีกใบ พร้อมกับวางกำไล ๑ วง เถ็บ ๑ อัน ดอกไม้ ๑ ดอก และหมากคำที่ ๓ วางบนกลอง พร้อมด้วยกำไล ๑ วง ดอกไม้ ๑ ดอก เสร็จแล้วจุดเทียนปักบนทับและกลอง จากนั้นตั้งนะโม ๓ จบ แล้วกล่าวคำบูชาพระรัตนตรัย กล่าวชุมนุมเทวดา กล่าวชุมนุมครุ จบแล้วจึง ทำพิธีจัดหมาก

พิธีชัคหมาก เริ่มจากโนราใหญ่เอาหมากคำแรกชัคเข้าไปในทับ เพื่อเป็นการบูชา
ครูโนราโดยใช้มือข้างซ้ายจับเทียน กำไล เล็บ ที่วางอยู่บนทับใบซ้าย พร้อมกับยกปากคำโพงทับ
ขึ้นเล็กน้อย ใช้มือข้างขวาจับหมากที่วางบนทับ แล้วบริกรรมคาถา จบแล้วชัคหมากให้ลอดกำไล
เข้าไปในทับ ใช้มือขวาตีทับพร้อมกับการตีกลอง และโหม่ง ฉิ่ง ของลูกคู่ที่เป็นผู้ช่วยเป็นท่านองรัว
หมากคำที่ ๒ เอาศอกไว้ได้เสื่อพร้อมบริกรรมคาถา เพื่อเป็นการบูชาพระแม่ ธรณีและพระภูมิเจ้าที่
หมากคำที่ ๓ บริกรรมคาถาแล้วชัคขึ้นบนหลังคา เพื่อเป็นการบูชาเทวดา เสร็จแล้วดับเทียน
ทั้ง ๓ เล่ม เป็นเสร็จพิธีการเบิกโรง

๖. โหมโรงหรือลงโรง คือ การประโคมดนตรีหลังจากเสร็จสิ้นพิธีเบิกโรง
โดยลูกคู่จะทำหน้าที่บรรเลงดนตรีในท่านองต่าง ๆ ไปเรื่อย ๆ จนครบ ๑๒ เพลง ซึ่งจุดประสงค์
ของการโหมโรงอาจสันนิษฐานได้หลายประการ เช่น เพื่อเป็นการเตรียมความพร้อมของการบรรเลง
เพื่อเป็นสัญญาณบอกให้ชาวบ้านทราบว่าใกล้จะถึงเวลาแสดงแล้ว เป็นต้น

๗. กาศครูหรือเชิญครู เป็นการขับร้องบทกลอนเพื่อเป็นการระลึกถึงครูโนรา
และตั้งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายที่เคารพนับถือ เพื่อขอขมามีมาช่วยคุ้มครองป้องกันอันตรายภัยพิบัติต่าง ๆ
ตลอดขอความสวัสดิมงคลให้เกิดขึ้น อันจะทำให้ประสบความสำเร็จในกิจกรรมทั้งปวงที่จะปฏิบัติ
บทกลอนที่นำมา กาศครูมีเนื้อหาสาระเกี่ยวกับ การระลึกถึงบุญคุณของครูอาจารย์ ความเป็นมาของ
โนรา การแสดงความคารวะต่อพระรัตนตรัย การขอขมาลาโทษต่อตั้งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย ตลอดถึง
พระแม่ธรณี เป็นต้น

การกาศครูในการทำพิธีโรงครู จะต้องทำให้ครบถ้วน ซึ่งประกอบด้วย ๔ ตอน หรือ ๔
ท่านอง โดยแต่ละท่านองจะมีความแตกต่างกันออกไปได้แก่

ตอนที่ ๑ เรียกว่า "บทขานเอ" เป็นการร้องโดยไม่มีดนตรีประกอบ บทร้องจะขึ้นต้น
ด้วยคำว่า

“โนโมตัสสะ นะ กอ นอ กะ นะ เถ้าแหละรีนเหอรีนรีน ลูกจะไหว้นางธรณี..ฝั่งแผน
เอาหลังเข้ามารองเป็นแทน รองคืนขามนุษย์...ทั้งหลาย
ขึ้นกรวดคินคำ ถัดมาขึ้นนำ...อองทราย
นาคบาทเจ้าฤาสาช จะขานให้โนเน...โนโน”

ตอนที่ ๒ เรียกว่า “บทฤกษ์งามยามดี” หรือ “เพลงกราว” การร้องของบทนี้มีคนตรีบรรเลงประกอบ คือ ทับ กลอง โหม่ง และฉิ่ง บทร้องขึ้นต้นด้วยคำว่า

“ฤกษ์งามยามดี	ปานี่ชอบยามพระเวลา
ชอบฤกษ์เบิกโรง	บวงสรวงราชครูถ้วนหน้า
ชอบฤกษ์ครูข้า	ปานี่ชอบยามของพ่อแล้ว
อย่าให้สาถาปสาปสูญ	หาหรือพ่อทูลกระหม่อมแก้ว”

ตอนที่ ๓ เรียกว่า “บทรำยแตระ” หรือ “บทรำยหน้าแตระ” หรือ “บทหน้าแตระ” การร้องบทรำยแตระ เป็นการร้องประกอบกับคนตรีในทำนองจังหวะเร็ว ประกอบด้วยโหม่ง ฉิ่ง แตระ และทับ บทร้องขึ้นต้นด้วยคำว่า

“สรรเสริญราชครูเท่านั้นแล้ว	มองแล้วเป็นเพลงพระคาถา
จะไหว้นางหงส์กรงทาสี	ไหว้นางธรรมเมฆดา
ไหว้บริฉิวิราชา	พระภูมิมหาถาภมหาชัย
ไหว้แม่โกลควดี	ไหว้นางธรรมเนื้อเย็นเป็นใหญ่”

ตอนที่ ๔ เรียกว่า “เพลงทับ” หรือ “เพลงทับเพลงโทน” การร้องบทนี้จะร้องประกอบคนตรี ประกอบด้วย ทับ โหม่ง ฉิ่ง แตระ ขณะร้องคั้นเสียง (ผู้ร้องนำ) จะยัดทำนองทับเป็นหลัก บทร้องขึ้นต้นด้วยคำว่า

“หัดถั่งทั้งสองประคองตั้ง	ออกขึ้นเหนือศรีวัง ดั่งดอกปทุมมา
ไหว้มนีนารถพระศาสดา	ทุกขังธัมมาจะไหว้พระอาจารย์”

๘. ขุมนุมครู เป็นการขับร้องบทกลอน เพื่อเป็นการเชิดเชิญ ยำนาจอานุภาพ คุณครูอาจารย์ตั้งศักดิ์สิทธิ์ พระพุทธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณ ให้มาสถิตอยู่ในร่างกายของตนเอง และขจัดสิ่งไม่ดีต่าง ๆ ให้ออกไป เพื่อที่คนจะได้เป็นผู้นำประกอบพิธีการต่อไป บทกลอนที่ใช้ร้องขุมนุมครู เรียกว่า “บทถัดคี่” หรือ “บทถัดคี่” การร้องนี้จะร้องประกอบกับการบรรเลงคนตรีประกอบด้วย ทับ โหม่ง ฉิ่ง กลอง แตระ บทร้องขึ้นต้นด้วยคำว่า

“ถูกฆ่านยามตี
ถัสติข้าเหอ
ข้าน้อยขอเรียนอรรด
ศักรจะมีมา

ป่านีชอบยามพระเวลา
เชิญท่านมาสังคัวข้าหรา
ขอเรียนครัสพระคาธา
ขอให้วินาศวิลาชสาช”

๘. จุดเทียนอธิษฐานหรือ “เทียนคำตัว” การจุดเทียนอธิษฐานจะอยู่ในคอนปลายของช่วงขุมขุมครุ (บทถัสติ) โดยผู้เข้ารับการประกอบพิธีครอบเทริดเข้านั่งคุกเข่าหน้าเทียนอธิษฐาน กราบ ๓ ครั้ง แล้วอธิษฐานจิต และถูกยืนขึ้นจุดเทียน แล้วนั่งลงกราบอีก ๓ ครั้ง เทียนอธิษฐานจะจุดตามไวัตลอด ๓ วัน จนเสร็จสิ้นพิธีการทุกอย่างจึงจะดับ เหตุที่เรียกว่า “เทียนคำตัว” ก็เพราะว่า คันเทียนดังกล่าวจะต้องมีความสูงและจำนวนค้ำยที่ทำได้เทียบเท่ากับจำนวนความสูงและอายุของผู้เข้ารับการประกอบพิธีครอบเทริด ความเชื่อเกี่ยวกับเทียนอธิษฐาน กล่าวว่หากจุดเทียนตามไวัตลอด ๓ วัน ของการทำพิธีโรงครุ หากว่าเทียนคันนั้นเหลือมากเท่าไร เช่น สูงกว่าระดับเข่า สูงกว่าระดับสะเอว ก็แสดงว่าต่อไปผู้เข้ารับการประกอบพิธีครอบเทริดผู้นั้นจะเป็นโนราที่มีชื่อเสียง มีความเจริญรุ่งเรือง ก้าวหน้าในการเป็นศิลปิน

๑๐. กราบครุ การกราบครุจะทำหลังจากที่โนราใหญ่ขุมขุมครุจบ แล้วให้โนราใหญ่หรือผู้ช่วยจะจัดวางหมากพดู ดอกไม้ กำไล และเล็บ วางบนหมอนกราบเรียงกันเป็น ๘ ชุด แต่ละชุดประกอบด้วย หมากพดู ๑ คำ ดอกไม้ ๑ ดอก กำไล ๑ วง และเล็บ ๑ อัน จากนั้นจุดเทียน ๘ เล่ม ปักบนไม้แคระ แล้วนำมาวางบนทับบนหมากพดู ดอกไม้ กำไล และเล็บ ทั้ง ๘ ชุด ผู้เข้ารับการประกอบพิธีครอบเทริดและผู้มีเชื้อสายโนราหรือผู้ที่มีความเคารพนับถือทำพิธีกราบครุ โดยเฉพาะผู้เข้ารับการประกอบพิธีครอบเทริด ต้องนั่งในเสื่อที่มีผ้าขาวปูไว้ผืนเดียวกับที่วางหมอนกราบ แล้วโนราใหญ่นำกราบครุ การกราบครุจะกราบรวมทั้งหมด ๑๘ ครั้ง คือ นั่งกราบ ๓ ครั้ง ยืนกราบ ๓ ครั้ง แล้วปฏิบัติในลักษณะเช่นนี้รวม ๓ ชุด และเมื่อกราบครั้งสุดท้าย ก็หมอบกราบค้ำงไว้ โนราใหญ่จะยกไม้แคระที่ปักเทียนทั้ง ๘ เล่ม วางเหนือศีรษะผู้กราบครุ ๓ ครั้ง เป็นเสร็จพิธีการกราบครุ อนึ่ง ผู้ที่เข้ากราบครุควรมีผ้าขาวหรือผ้าอะไรก็ได้ที่เหมาะสมพาดเฉียงบ่าไว้ด้วย

๑๑. เช่นครุหมอ หลังจากกราบครุเสร็จแล้วโนราใหญ่จะขึ้นไปบนศาลเพื่อทำพิธีเช่นครุหมอ โดยเปิดขวดเหล้า ไต่แก้วและใช้เหล้าประพรมไปทั่ว ๆ เครื่องบูชาและเครื่องสังเวยบนศาล ขณะประพรมเหล้าดังกล่าวคำบูชาไปพร้อมกันว่า

“พุทธัสตบูชา ครุหมอโนรา คาชายโนรา บูชานันติ
ธัมมัสตบูชา ครุหมอโนรา คาชายโนรา บูชานันติ
สังฆัสตบูชา ครุหมอโนรา คาชายโนรา บูชานันติ”

จบแล้วก็ลงมากราบที่หมอนกราบอีก ๓ ครั้ง เป็นเสร็จพิธีการเช่นครุหมอ.

๑๒. รำเล่นเพื่อความบันเทิง หลังเสร็จพิธีกรรมต่าง ๆ แล้ว การแสดงโนรา เพื่อให้ความบันเทิง สนุกสนานแก่ผู้มาร่วมงานและเจ้าภาพ โดยใช้รำประมาณ ๔-๕ คน และในคืนนี้ ผู้เข้ารับการประกอบพิธีครอบเทริดก็จะรำโนราให้ผู้ที่มาร่วมงานได้ชมด้วย เพื่อเป็นการแสดงความสามารถ ของคนให้ผู้อื่นได้เห็นถึงความพร้อม ในการเข้าประกอบพิธีครอบเทริดผูกผ้าใหญ่

พิธีกรรมวันที่สอง

คือวันพฤหัสบดี ซึ่งถือเป็นวันครู เป็นวันที่ประกอบพิธีใหญ่ที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง พิธีกรรมต่าง ๆ ประกอบด้วย

๑. ขุนนวมครู พิธีเริ่มตอนอรุณรุ่ง โดยเริ่มจากบรรเลงดนตรีโหมโรง จบแล้วโนราใหญ่ร้องบท กาศครู (ท่านองร้ายแตรระ) แต่งร้องเชิญครูด้วยบทสลักดี ให้ครูหมอมารุ่นนวมในโรง พิธีอีกครั้งหนึ่ง

๒. กราบครู การกราบครูในตอนเช้านี้ ก็มีวิธีการปฏิบัติเช่นเดียวกับการกราบครู ตอนกลางคืนของวันพุธ แต่ผู้ร่วมกราบจะมีเฉพาะโนราใหญ่กับผู้เข้ารับการประกอบพิธีครอบเทริดผูกผ้าใหญ่

๓. ถวายเครื่องบูชาและเครื่องสังเวยบนศาล คือ หลังจากกราบครูเรียบร้อยแล้ว โนราใหญ่จุดเทียนที่เครื่องบูชา เครื่องสังเวยบนศาลทุกที่ เสร็จแล้วกล่าวคำ ถวายเครื่องสังเวย และเครื่องบูชาบนศาล

๔. พิธีสงฆ์ เป็นพิธีถวายภัตตาหารเช้าแก่พระภิกษุสงฆ์ ที่ได้นิมนต์มาสวดเจริญพระพุทธรูปในคอนเย็นวันพุธ สำหรับพิธีสงฆ์ในตอนเช้านี้ทั้งโนราใหญ่และผู้เข้ารับการประกอบพิธีครอบเทริดรับศีลและรับน้ำพระพุทธมนต์จากพระภิกษุสงฆ์ ตลอดจนนิมนต์ให้พระภิกษุสงฆ์ประจำอยู่ในโรงครู เพื่อเริ่มพิธีตัดจุกและครอบเทริด

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

๕. พิธีตัดจุก หลังจากเสร็จพิธีสงฆ์แล้วโนราใหญ่ โนราผู้ช่วยและผู้เข้ารับการประกอบพิธีครอบเทริด แต่งตัวที่กลางโรงครูในลักษณะของการแต่งกายแบบโนราทั่วไป แต่ผู้ที่ทำหน้าที่เป็นโนราใหญ่จะแต่งกายในลักษณะที่ต่างไปจากโนราคนอื่น ๆ คือ จะแต่งกายแบบชนิดที่เรียกว่า “แต่งพอก”* เมื่อผู้เข้ารับการประกอบพิธีครอบเทริดแต่งตัวเรียบร้อยแล้วก็จะแบ่งผมออกเป็น ๓ ปอย เสร็จแล้วให้เข้านั่งบนที่ที่จัดเตรียมไว้ คือ นั่งบนฐานพานโคกแล้วเอาเท้าทั้งสองข้างวางบนชั้น ๑๒ นิ้วมัตรา ซึ่งกว้างอยู่บนชั้นอีกใบหนึ่งที่หงายอยู่ ในชั้นใบที่หงาย ใส่ น้ำมิดโกน หินลับมิด หญ้าคา หญ้าเข้ตมอน ใบเงิน ใบทอง ใบช่อ ใบทองกลาง ข้าว ๓ รวง ทองเงินบาท กรรไกร ทั้งนี้เพื่อเป็นเคล็ดทำให้ผู้เข้ารับการประกอบพิธีครอบเทริด มีบารมีบริสุทธิ์ มีปัญญาเฉียบแหลม คมคาย ร่ำรวยเจริญรุ่งเรือง มีชื่อเสียง ได้พานโคกและขันปรองด้วยผ้าขาว การนั่งของผู้เข้ารับการประกอบพิธีครอบเทริดในการตัดจุก นั่งประนมมือหันหน้าไปทางศาล

*การแต่งพอก เป็นลักษณะการแต่งกายของนายโรงโนราหรือโนราใหญ่ที่ทำหน้าที่เป็นประธานในการประกอบพิธีโนราโรงครู ซึ่งลักษณะการแต่งกายมีลักษณะเช่นเดียวกับการแต่งตัวโนราโดยทั่วไป แต่ได้เพิ่มเครื่องแต่งกายบางชิ้นเสริมเข้าไปด้วยในบางขั้นตอน ประกอบด้วย ขันการนุ่งผ้าพระ งวงช้าง และลูกพอก คือ

๑. “ขัน” คือเมื่อสวมสนับเพลาและนุ่งผ้าขาวแล้วก็จะนำเอา “ขัน” มาทับบนตะโพกแล้วเอาปลายขันมารวมไว้ด้านหลังจึงใช้หน้าโทกหรือรัดตะโพกคาดทับรัดให้แน่น “ขัน” ที่นำมาเสริมนี้ทำด้วยผ้าขาว พับริมตามหน้ากว้างของผ้าแล้วใช้สายขาวเนาส่วนปลายทั้ง ๒ ข้างแต่โดยทั่วไปก็มักนิยมพับเป็น ๘ ชั้น ในแต่ละชั้นของผ้าที่พับก็จะต้องใส่หมากพลู ๑ คำ เทียน ๑ เล่ม ดอกไม้ ๑ ดอก เงิน ๑ บาทและข้าวดอก ๑ ดอก

๒. “นุ่งผ้าพระ” การนุ่งผ้าพระ จะใช้ผ้าลายไทยจับจีบตรงส่วนกลางผืนแบบจีบหน้านางเหลือส่วนริมผ้า ๒ ข้าง ไว้พอประมาณ แล้วนำส่วนที่เป็นจีบหน้านางทาบไว้กับชายพกและใช้ริมผ้าที่เหลือโอบเอวทั้ง ๒ ข้างจนริมผ้าบรรจบกันที่กลางตะโพกจึงใช้หน้าผ้าคาดทับอีกครั้งหนึ่ง

๓. “งวงช้าง” โดยผูกห้อยอยู่บริเวณหน้าผ้าห้อยผืนหน้าแล้วคาดทับด้วยปิ่นแห่ง “งวงช้าง” ทำด้วยผ้าขาวม้วนให้กลมปลายเรียวแหลม

๔. “ลูกพอก” นำลูกพอกเหน็บไว้ข้างสะเอวทั้งสองข้าง ๆ ละ ๑ ลูกโดยห้อยอยู่บริเวณหน้าผ้าห้อยผืนข้างทั้ง ๒ ผืน “ลูกพอก” ทำด้วยผ้าเช็ดหน้า ๒ ผืน พับเป็นห่อกลมยาว ปล่อยชายไว้ ๒ ข้าง ชายข้างหนึ่งจะใช้เหน็บกับสะเอว โนราชก ชูบัว กล่าววาลูกพอกคังกล่าวเปรียบเสมือนหูช้าง

(ทิศตะวันออก) เมื่อนั่งเรียบร้อยแล้วคนตรีบรรเลงเพลงเชิด โนราใหญ่นิมนต์พระภิกษุที่เป็นหัวหน้าให้ศีลจุกปอยหนึ่ง และประพรมน้ำมนต์ แล้วบิดามารดา ญาติมิตร ศักจุกปอยหนึ่งและประพรมน้ำมนต์สุดท้ายโนราใหญ่เป็นผู้ศีลจุกปอยที่เหลือและประพรมน้ำมนต์ เป็นเสร็จพิธีศีลจุก

การทำพิธีศีลจุก ผู้ที่เข้ามาศีลจุกจะยืนบนผ้าขาวข้างหน้าของผู้เข้ารับการประกอบพิธีศีลจุก และขณะศีลจุกผู้เข้ารับการประกอบพิธีศีลจุกต้องภาวนาว่า “เกษา โลมา นขา ทันดา ตะโจ ตะโจ ทันดา นขา โลมา เกษา”

๖. พิธีครอบเทริด เป็นพิธีกรรมที่กระทำต่อเนื่องจากพิธีศีลจุก โดยเหนือที่นั่งของผู้เข้ารับการประกอบพิธีครอบเทริด จะผูกเทริดห้อยไว้กับบ่อไก่ (แปง) ของหลังคาโรงครุ โดยมีค้ายสายสัญญาณผูกโยงแยกเป็น ๓ สาย คือ สายที่ ๑ โยงไปให้พระภิกษุสงฆ์เป็นผู้เป็นหัวหน้าจับไว้ สายที่ ๒ โยงไปให้บิดามารดาและญาติมิตรจับไว้ และสายที่ ๓ โยงไปให้โนราใหญ่ซึ่งยืนอยู่ด้านหลังของผู้เข้ารับการประกอบพิธีครอบเทริดกับโนราผู้ช่วย ๒ คนจับไว้ ในพิธีครอบเทริดนี้ ผู้เป็นโนราใหญ่จะเปรียบเสมือน “พระอุปัชฌาย์” และโนราผู้ช่วย ๒ คน ที่เปรียบได้กับ “พระคู่สวด” พิธีการครอบเทริดจะเริ่มเมื่อคนตรีบรรเลงเพลงเชิด ขณะนั้นพระภิกษุสงฆ์ทั้งหมดก็เริ่มสวดครุยันโต จากนั้นก็ค่อย ๆ ผ่อนค้ายสายสัญญาณทั้ง ๓ สาย หย่อนเทริดลงมา หมอไสยศาสตร์ที่ยืนอยู่ด้านหน้าของผู้เข้ารับการประกอบพิธีครอบเทริดกับโนราใหญ่ ซึ่งยืนด้านหลังก็จะคอยจับเทริดหมุนเป็นวงกลม และรอจุดจังหวะที่เทริดหันหน้าไปทางเดียวกันกับผู้เข้ารับการประกอบพิธีครอบเทริด เมื่อได้จังหวะ หมอไสยศาสตร์ และโนราใหญ่จับเทริดสวมลงบนศีรษะ โดยโนราใหญ่จับขอบเทริดและหมอไสยศาสตร์จับหูเทริดทั้งสองข้าง ขณะทำพิธีครอบเทริดโนราผู้ช่วยทั้ง ๒ คน ยืนขนานข้างโนราใหญ่ และใช้มือแตะที่บ่าผู้เข้ารับการประกอบพิธีครอบเทริดไว้ เมื่อครอบเทริดเป็นที่เรียบร้อยแล้ว โนราใหญ่แก้ค้ายสายสัญญาณทั้ง ๓ สายออกเป็นอันเสร็จพิธีครอบเทริด ต่อจากนั้นจึงต่อด้วยการรำถวายครุ

๑. รำถวายครุ หรือ รำหน้าศาล เริ่มจากโนราใหญ่ที่แต่งพอก นั่งบนพนักด้านตรงข้ามกับศาล (ทิศตะวันตก) หันหน้าไปทางศาล โนราผู้ช่วยคนที่ ๑ นั่งบนพนักด้านทิศใต้ โนราผู้ช่วยคนที่ ๒ นั่งบนพนักด้านทิศเหนือ และโนราผู้เข้ารับการประกอบพิธีครอบเทริด นั่งบนพนักด้านเดียวกับศาล (ทิศตะวันออก) โนราทุกคนจะหันหน้าเข้าหากัน ลักษณะการรำถวายครุ จะเป็นการรำแบบสลับการร้องกลอนและรำวนสลับกันไป โดยเริ่มจากโนราใหญ่ โนราผู้ช่วยคนที่ ๑ โนราผู้เข้ารับการประกอบพิธีครอบเทริด โนราผู้ช่วยคนที่ ๒ และกลับมาที่โนราใหญ่อีกครั้ง แล้วจึงปฏิบัติเช่นเดิมต่อไปอีก การร้องและรำจะมีทั้งนั่งรำบนพนักและยืนรำ โดยการนั่งรำจะเป็นช่วงแรก แต่เมื่อถึงบทครูตอนเป็นคั่นไปก็เป็นการยืนรำไปจนครบ ๑๒ คำพริค(บท) ซึ่งบทที่ใช้รำประกอบด้วย บทสรรเสริญครู บทครูสอน บทสอนรำ บทประณม บทสรรเสริญคุณมารดา บทฝนตกข้างเหนือ (บทโสกัง) บทไชยาช (นกเปิดกาน้ำ) บทเรือใบผ้า บทยางแดง (คอกจิกคอกจิก) บทแสงทองสวรรค บทพระไวระเวก และบทหลายงามตามโคลง เมื่อจบ ๑๒ คำพริคแล้วก็จะต่อด้วย

การรำของโนราใหญ่ ในท่ารำต่าง ๆ ประกอบด้วย รำท่าครู ๑๒ ท่า (เพลงครู) รำท่าแม่ถาย รำท่าคอนเหิร รำเพลงลับ รำเพลงช้า รำเพลงเร็ว รำเพลงปี่ (โถมปี่) จากนั้นจึงร้องบทตั้งเมือง* เพื่อจับบท ๑๒ กับพราน บทต่าง ๆ ประกอบด้วยเรื่องในวรรณคดี ๑๒ เรื่อง ได้แก่ พระสุธนมนโราห์ พระรถเสน พระลักษณาวงศ์ โคนบุตร สังข์ทอง คาราวงศ์ พระอภัยมณี จันทโครพ ตินนุราช สังข์คิดปรีช มณีพิชัย ไกรทอง

๘. พิธีถ่ายพอก ถือเป็นพิธีกรรมที่สำคัญอีกพิธีหนึ่งในโนราโรงครูครอบเทริดหรือผูกผ้าใหญ่ คือ เป็นพิธีกรรมที่โนราใหญ่ได้ทำพิธีมอบอำนาจ ความไว้วางใจและกรรมสิทธิ์ให้กับผู้เข้ารับการประกอบพิธีครอบเทริด ผูกผ้าใหญ่ โดยมอบลูกพอกให้ไว้เป็นสัญลักษณ์เพื่อแสดงว่านับตั้งแต่นี้ต่อไปผู้รับมอบต้องเป็นผู้สืบทอดคฤหาญ เจตนารมณ์ของอาจารย์ต่อไป พิธีถ่ายพอก เริ่มจากโนราใหญ่นั่งบนพนัก "ด้านทิศตะวันตกด้านตรงข้ามกับศาล แล้วให้ผู้เข้ารับการประกอบพิธีครอบเทริดนำเสื่อที่ประกอบด้วยหมอนกราบมาปูข้างหน้าโนราใหญ่ แล้วนั่งคุกเข่าหน้าหมอนกราบ บนหมอนกราบจัดวางหมากพลู ๘ คำ ดอกไม้ ๘ ดอก โดยจัดวางแยกเป็น ๓ กอง แล้วกราบโนราใหญ่ ๓ ครั้ง จากนั้นโนราใหญ่ถอดลูกพอกที่เหน็บอยู่ข้างสะเอวทั้ง ๓ ข้างของตน มอบใต่มือให้กับผู้เข้ารับการประกอบพิธีครอบเทริดให้นำไปเหน็บไว้ข้างสะเอวทั้ง ๒ ข้าง แล้วกราบโนราใหญ่อีก ๓ ครั้ง ต่อจากนั้นโนราใหญ่จะสอนข้อปฏิบัติต่าง ๆ ของโนรา และอำนวยความสะดวกให้พร และอนุญาตให้สามารถประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ได้อย่างโนราใหญ่ทุกประการ แล้วโนราใหญ่ก็ให้ผู้เข้ารับการประกอบพิธีครอบเทริดนั่งบนพนักแทนที่ตน และรำถวายครูด้วยตนเองอีกครั้ง เพื่อเป็นการยืนยันว่าบัดนี้ได้รับการประสิทธิ์ประสาทความรู้เป็นที่เรียบร้อยแล้ว ซึ่งเท่ากับว่าเป็นโนราที่สมบูรณ์การรำถวายครูของผู้เข้ารับการประกอบ พิธีครอบเทริดในขณะนี่ก็เป็นการรำบทต่าง ๆ ที่โนราใหญ่รำถวายครูนั่นเอง แต่การรำจะนำเอาเพียงบทละ ๑ คำกลอน หรือ ๒ คำกลอน พอเป็นตัวอย่าง จนครบทุกกระบวนรำ เป็นเสร็จพิธีถ่ายพอก

*บทตั้งเมือง หมายถึง บทร้องเพื่อจับจองพื้นที่โรงโนราเป็นกรรมสิทธิ์ของคนตามความเชื่อของโนรา ว่าเมื่อครั้งที่เจ้าชายน้อย หรือขุนศรีศรัทธาได้รำโนราถวายพระยาตายฟ้าฟาดแล้วพระองค์ได้ประทานเครื่องคันของพระองค์ให้เป็นเครื่องแต่งตัวโนรา และประทานแผ่นดินให้ตั้งโรงโนรา จึงเปรียบเสมือนว่าเป็นเมือง ๆ หนึ่งของโนรา

"พนัก หมายถึง ที่สำหรับโนราใช้นั่งรำในสมัยโบราณ ทำด้วยไม้ไผ่ และไม้เนื้อแข็ง กว้าง ๓ ท่อน ความยาวประมาณ ๑ เมตร โดยฝังไว้ใต้ดินเป็นขาหยั่ง ๒ ท่อน สูงเหนือจากดินประมาณ ๕๐ เซนติเมตร ส่วนอีกท่อนที่ทำด้วยไม้ไผ่ทากยึดติดอยู่กับปลายของขาหยั่งทั้ง ๒ ท่อน

๘. ำเล่นเพื่อความบันเทิง คอนกลางคืนของวันพฤหัสบดีจะมีการำโนราเพื่อให้ความสนุกสนานแก่ผู้ร่วมงานและเจ้าภาพเช่นเดียวกับคืนวันพุธ แต่พิธีการอื่น ๆ มิต้องกระทำ จะมีก็เฉพาะการลงโรง และกาศครูเท่านั้น

พิธีกรรมวันที่สาม

วันที่สามอันเป็นวันสุดท้ายซึ่งโดยมากมักเรียกว่า “วันส่งครู” พิธีกรรมในวันนี้จะเริ่มด้วยการประกอบพิธีกรรมหลักๆ ได้แก่ ำคด้องหงส์ ำแทงเข้ พิธีส่งครู และพิธีตัดหมวย (ตัดตีนบน)

๑. ำคด้องหงส์ เป็นการำชุดหนึ่งที่ใช้ำเฉพาะในโนราโรงครู และจะขาดไม่ได้โดยเด็ดขาด หากเป็นพิธีโนราโรงครูเพื่อครอบเทริด ผูกผ้าใหญ่ เพราะหากขาดการำคด้องหงส์ในพิธีต่าง ๆ ก็เชื่อว่าพิธีกรรมนั้นไม่มีความสมบูรณ์ และอีกนัยหนึ่งกล่าวว่าเป็นการำเพื่อระลึกถึงนางนวลทองสำลีเมื่อครั้งที่ถูกทหารของพระยาสายฟ้าพัดไปคด้องเอาควมาในเมือง^๕

การำคด้องหงส์จะใช้ผู้ำเฉพาะที่เป็นโนราผู้ชายจำนวน ๑ คน โดยผู้เป็นโนราใหญ่รับบทบาทเป็นพญาหงส์และโนราที่เหลือนอก ๖ คน รับบทบาทเป็นหงส์บริวาร แต่สำหรัเป็นการำคด้องหงส์ในพิธีโนราโรงครู ครอบเทริด ผูกผ้าใหญ่ ก็จะกำหนดให้ผู้เข้ารับการประกอบพิธีรับบทบาทเป็นพญาหงส์แทนโนราใหญ่ และเนื่องจากเรื่องที่น่าออกมาำคด้องหงส์ครั้งนี้ได้นำเอาเรื่องพระสุรณ-มโนราห์ คอนพรานบุญจับนางกินรีขณะลงมาเล่นน้ำในสระอินคาต จึงกำหนดให้ผู้เข้ารับการประกอบพิธี รับบทบาทเป็นกินรีคนสุดท้าย (นางมโนราห์) และโนราใหญ่รับบทบาทเป็นที่คนโต ในการำได้สมมุติเอาห้องโรงครูเป็นสระอินคาต โดยนำผ้าขาว ๔ ผืนผูกไว้กับหลังคา ปล่อยชายให้ห้อยลงมาและมีผู้นับจับชายผ้าขาวไว้ทั้ง ๔ ผืน โดยสมมุติเป็นเสาหรือต้นไม้ ๔ มุมสระ ส่วนด้านนอกโรงครูออกไป มีกิ่งไม้ปักเป็นระยะจนมาถึงหน้าโรงครู ตรงเสากลางด้านหน้าเพื่อใช้เป็นที่พักบังกายของนายพรานในการเข้าจับนางกินรี การำคด้องกินรีเริ่มจากโนราใหญ่นำคนอื่น ๆ ออกวิ่งเวียน ผู้นับจับผ้าที่สมมุติเป็นเสา เป็นรูป “ยันต์เต่าเดือน”

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๘.

ยันต์เต่าเดือน คือ ยันต์ที่เขียนหรือลงอักขระเป็นรูปตัวเต่า หรือกระดองเต่า เพื่อเป็นการป้องกันเสนียดจัญไร และทำให้เกิดโชคลาภ เมตตามหานิยม (ดูรายละเอียดภาคผนวก)

จากนั้นจึงรำโน้ตลาของบททำนองพญาหงส์ จบแล้วลงเล่นน้ำ ขณะนั้นนายพรานก็ค่อย ๆ ค้อม ๆ มอง ๆ จากพุ่มไม้ที่ปักไว้นอกสุดเข้ามาจนถึงเสากลางด้านหน้า และเมื่อได้โอกาสนายพรานก็งูโจงเข้าจับกินรี กินรีตกใจแล้วทั้งหมดวิ่งวนเสาเป็นรูปยันต์เต๋าเดือนอีกครั้งหนึ่ง จึงแยกกันไปแอบหลังเสา จากนั้นจึงเริ่มรำที่ละคนเริ่มจากผู้เป็นที่สาวคนโตเรื่อยไปจนถึงนางโนราห์ ขณะรำเมื่อนายพรานเข้าไปจับ กินรีจะทำท่าต่อสู้และวิ่งหนีไปตามเสา เมื่อกินรีถูกนายพรานจับได้ผู้นั้นก็ต้องหมุนเก็บเท้ารอบตัวเอง โดยอยู่ในบริเวณเสาทั้ง ๔ ด้าน จากนั้นนายพรานจะแก้มัดให้เพื่อคล้องผู้อื่นต่อไป ส่วนผู้ที่นายพรานแก้มัดให้แล้วก็จะเข้าไปรับน้ำมนตร์จากหมอไสยศาสตร์

๒. รำแทงเซ้ คือการรำแทงจระเซ้ เป็นการรำที่ใช้เฉพาะในพิธีกรรมโรงครูเท่านั้น โดยจะรำต่อหลังจากรำคล้องหงส์ เชื่อว่าเป็นการรำเพื่อรำลึกถึงนางนวลทองคำดีคอนเข้าเมืองพระยาสาขฟ้าฟาด พอถึงบริเวณปากน้ำจะเข้าเมืองก็มีจระเซ้ลอยขวางคลองอยู่ทหารจึงต้องลงมือปราบ แต่เรื่องที่น่ามาแสดง คือ เรื่องไกรทองซึ่งภาคใต้เรียกว่า "บทนายไกร" รำแทงเซ้ จึงเป็นเรื่องไกรทองปราบชาละวัน

รำแทงเซ้ ประกอบด้วยผู้รำซึ่งเป็นโนราชาย จำนวน ๑ คน หมอไสยศาสตร์ ๑ คน โดยผู้เป็นโนราใหญ่รับบทบาทเป็นนายไกร (ไกรทอง) และโนราที่เหลือคนอื่น ๆ เป็นสหายของนายไกร (ไกรทอง) อุปกรณ์ที่ใช้ประกอบการรำแทงเซ้ คือ ๑) ตัวจระเซ้ทำด้วยดุ้นกล้วยตานี ๑ ตัว แกะเป็นรูปจระเซ้ จัดวางไว้ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ของโรงครูห่างจากโรงประมาณ ๓-๔ เมตร ให้หันหัวไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ปักเสาเป็นสี่มุมซึ่งสายตัญจนีไว้โดยรอบเหนือจระเซ้ผูกผ้าแพรคานและบนแพรคานใส่หมากพลู ดอกไม้ ๒) แพนหขวกกล้วย เป็นแพที่ใช้สำหรับยื่นรำพุ่งหอก โดยนำหขวกกล้วยตัดเป็นท่อน ๔ ท่อน ยาวขนาด ๑ เมตร แล้วใช้ไม้เสียบเป็นแกนนำมาวางไว้หน้าโรงครูด้านทิศตะวันออก ๓) หอกเหล็ก ๑ เล่ม

ขั้นตอนการรำแทงเซ้ เริ่มจากโนราใหญ่และโนราอีก ๒ คน นั่งพร้อมกันที่หน้าบายศรีห้องโรง ซึ่งมีหมอไสยศาสตร์นั่งอยู่ จากนั้นจุดเทียน ๘ เล่ม บนหมอนกราบ แล้วร้องกลอนทำนองเพลงทับ (เพลงทับเพลงโทน) ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการทำขวัญและคุณลักษณะของหอกทั้ง ๑ เล่ม ขณะร้องกลอนโนราใหญ่ก็จะมอบหอกให้โนราอีก ๒ คน ๆ ละ ๑ เล่ม เสร็จแล้วทำพิธีดับหอก (แห่หอก) โดยรวมปลายหอกเข้าด้วยกัน จบพิธีดับหอกแล้วคนตรีบรรเลงเพลงเชิดโนราใหญ่นำโนราคนอื่น ๆ ออกจากโรงครู โดยโนราใหญ่ออกไปยื่นรำบนแพนหขวกกล้วยในท่ารำต่าง ๆ แล้วพุ่งหอกไปที่จระเซ้ จากนั้นโนราคนอื่น ๆ ก็จะปฏิบัติในลักษณะทำนองเดียวกันกับโนราใหญ่จนครบทุกคน เสร็จแล้วทั้งหมดไสยศาสตร์ โนราใหญ่และโนราคนอื่น ๆ ออกไปที่จระเซ้ แล้วใช้เท้าเหยียบตัวจระเซ้และกล่าวคำบังสุกุลพร้อมกัน จบแล้วโนราใหญ่ใช้พระขรรค์ปักลงบนคอจระเซ้แล้วตีบาให้จระเซ้หงายท้องขึ้น เป็นอันจบการรำแทงเซ้

๓. พิธีส่งครู เป็นพิธีที่โนราใหญ่ร้องกลอนเพื่อเป็นการส่งครูโนรา เทวดาและ
ตั้งศักดิ์สิทธิ์ ทั้งหลายที่ได้ทำพิธีอัญเชิญมาสู่โรงครู ให้กลับสู่สถานที่ที่เป็นที่พำนักของคน
รวมทั้งการจับไล่ผีบางที่อาจจะแอบแฝงเข้ามากินเครื่องสังเวทบนศาลให้ออกไปด้วย ซึ่งพิธีส่งครู
เริ่มด้วยโนราใหญ่ กราบครูด้วยการนั่งกราบและยืนกราบจำนวน ๑๘ ครั้ง แล้วเริ่มร้องกลอนบท
ส่งครู บทส่งเทวดา บทจับไล่ผี บทอาถรรพ์ลาโรง และบททบทกระจอกเป็นบทสุดท้าย

๔. พิธีตัดหมูรย หรือพิธีตัดสินบน เป็นพิธีที่บอกให้รู้ว่าเป็นการเสร็จสิ้น
พิธีกรรมในโรงโนราโรงครู แต่ถ้าเป็นลักษณะของการแก้บน ก็เป็นการแสดงว่าพันธสัญญาที่
เจ้าภาพที่ได้บนบานไว้กับครูหมอโนราหรือตั้งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายได้ขาดแล้วต่อกัน พิธีตัดหมูรยจะ
ต่อเนื่องกับพิธีส่งครู คือ เมื่อโนราใหญ่ร้องกลอนบททบทกระจอกคำสุดท้าย คนตรีจะบรรเลงเพลงเชิด
โนราใหญ่ก็เริ่มร่ำทำสามอย่างหรืออย่างสามขุมเข้าไปหน้าศาลตรงเสากลาง ใช้พระขรรค์ตัดเชือกผูกชื่อโรง
แล้วขึ้นไปบนศาลใช้พระขรรค์ตัดเชือกผูกจากเปิดออก ๓ ดับ ตัดเชือกผูกผ้าเพดานบนศาลและ
เพดานห้องโรง แล้วกลับลงมานั่งบนพนักด้านทิศตะวันตก จากนั้นผู้ช่วยจะยกเครื่องบูชาและ
เครื่องสังเวทบนศาลทั้งหมด ยกเว้นหน้าพรานและเทริด มาวางที่ห้องโรงด้านหน้าศาล โนราใหญ่
แบ่งเครื่องสังเวทส่วนหนึ่งใส่หางใบตองไปวางไว้ใต้ฐานศาลด้านทิศเหนือ แล้วกลับมาใช้พระขรรค์
ตัดเครื่องสังเวทเครื่องบูชาทั้งหมด จึงหยิบค้ายสายสัญญาณในกระสอบราว ๑ ไร่ มาสวมยอดเทริดไว้
แล้วร่ำชัดข้าวสาร ๔ ทิศ จบแล้วห้องโรงบนเสื่อค้ำกลางโรง บริการมคาถาขอความสวัสดิมีชัย แล้ว
ทำพิธีพลึงเสื่อค้ำที่ปูอยู่กลางโรง โดยยืนใช้มือข้างซ้ายจับมุมเสื่อไว้มุมหนึ่ง มือข้างขวาจับยอด
เทริด บริการมคาถา จบแล้วถอดเทริดที่สวมออกพร้อมกับพลึงเสื่อเอาค้ำด้านข้างขึ้น เป็นเสร็จพิธี
ตัดหมูรยในการแสดงโนราโรงครูเพื่อครอบเทริด ผูกผ้าใหญ่

๒.๑.๔ พิธีกรรมย่อยในโรงครู

การประกอบพิธีโนราโรงครูในแต่ละครั้ง ไม่ว่าจะจัดขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์ใดดังที่กล่าวมา
แล้วทั้ง ๓ ประการข้างต้น โดยทั่วไปก็มักจะมีพิธีกรรมย่อย ๆ เข้ามาสอดแทรกอยู่เป็นประจำ
โดยเฉพาะในวันพฤหัสบดี ซึ่งเป็นวันพิธีใหญ่ พิธีกรรมย่อย ๆ นั้นจะเป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวกับการ
ให้ความช่วยเหลือชาวบ้านผู้ได้รับทุกข์ ความเดือนร้อนทั้งทางกายและทางใจ อันได้แก่ พิธีเหยียบ
เสน พิธีผูกผ้าปล่อย พิธีตัดผมผีซอ พิธีง่าผ้าหรือพิธีทอดผ้าไล เป็นต้น

*เสื่อค้ำ เป็นเสื่อชนิดหนึ่งที่ทำขึ้นจากต้นค้ำ ซึ่งเป็นพืชที่ขึ้นอยู่ทั่วไปในภาคใต้ ในพิธี
โนราโรงครู จะกำหนดให้ใช้เสื่อค้ำอย่างน้อย ๑ ผืน สำหรับปูตรงกลางห้องโรง

พิธีเหยียบเสนา "เสน" คือเนื้อที่อกนูนขึ้นจากระดับผิวหนังเป็นแผ่น โดยทั่วไป มีสีแดง เรียกว่า "เสนทอง" แต่ถ้าสีดำเรียกว่า "เสนดำ" เสนจะไม่สร้างความเจ็บปวดหรืออันตราย แต่เสนจะโตขึ้นตามอายุของผู้ที่เป็น ซึ่งทำให้ดูน่าเกลียด เสนจะขึ้นได้ทุกส่วนของร่างกาย เช่น บนศีรษะ ลำตัว แขน ขา ใบหน้า เป็นต้น ซึ่งชาวบ้านและผู้มีเชื้อสายโนราเชื่อว่า เสนเกิดจากการกระทำของ "ผีโองกระแซง" หรือ "ผีเข้าเสน" หรือเพราะการกระทำของครุหมอนโนราหรือดาชยโนราที่ท่นเครื่องหมายไว้เพื่อต้องการให้คน ๆ นั้นเป็นโนรา การรักษาเสนให้หายไปจากร่างกายของผู้นั้นได้ก็จะต้องให้โนราใหญ่ทำพิธีเหยียบเสนนั้นให้โนราพิธีกรรมโรงครู คั้งนั้นเมื่อมีการจัดพิธีโนราโรงครูขึ้นจึงมักมีผู้มาขอให้โนราใหญ่ทำพิธีให้ พิธีเหยียบเสนจะทำหลังจากโนราใหญ่ว่าจับบทสิบสองจบแล้ว โดยผู้ที่เป็นเสนหรือผู้ปกครองจัดเครื่องประกอบพิธีมาอบให้กับโนราใหญ่ ซึ่งประกอบด้วย ขันทองเหลืองหรือถาด ใต้น้ำ หินลับมีด รวงข้าว ๓ รวง เงินเหรียญ ทองมีดโกน เทียน ๑ เล่ม และขันอีกใบหนึ่งเป็นขันก้านกลีต้อดอกไม้ หมายพลู ๓ คำ เทียน ๒ เล่ม ตาลี่ ๑ ห่อ และเงินก้านตามทีโนร่ากำหนด

วิธีการเหยียบเสน^๖ เริ่มจากคนตรีบรรเลงเพลงเชิด ผู้ช่วยโนราใหญ่จุดเทียนในขันทั้งสอง ขณะนั้นโนราใหญ่ทำพิธีขอขมาครูอาจารย์และสิ่งศักดิ์สิทธิ์เชิญให้มาเป็นประธานในการทำพิธี แล้วลงอักขระขอมที่หัวแม่เท้า ซึ่งหากผู้เป็นเสนเป็นหญิงก็จะลงอักขระที่หัวแม่เท้าข้างซ้าย และหากผู้เป็นเสนเป็นผู้ชายก็จะใช้หัวแม่เท้าข้างขวา เสร็จแล้วลงอักขระขอมที่นิ้วกลางมือข้างซ้ายและที่ปลายพระขรรค์ บริกรรมคาถา จากนั้นโนราใหญ่เริ่มร่ำทำสามอย่างหรืออย่างตามขุมเข้าไปหาผู้เป็นเสน ยกเอาหัวแม่เท้าที่ลงอักขระจุ่มลงในขันที่ใต้น้ำพร้อมกับชี้นิ้วกลางมือข้างซ้ายในลักษณะคว่ำมือ และพระขรรค์ไปยังขันน้ำแล้วยกเท้าขึ้น เอาแม่เท้าไปปรบคว้นเทียนในขันก้านกล ๓ รอบ แล้วให้หัวแม่เท้าเหยียบลงบนเสนเบา ๆ พร้อมกับชี้นิ้วในลักษณะหงายมือและพระขรรค์ในมือขวาก็ชี้ไปที่เสนด้วย บริกรรมคาถาจบแล้วยกเท้าขึ้น เอาไปจุ่มน้ำในขัน แล้วปฏิบัติเช่นเดิมจนครบ ๓ ครั้ง จากนั้นโนราใหญ่นั่งลงแล้วเอาหมายพลู ๑ คำ ข้าว ๑ รวง เอาไปปรบคว้นเทียนในขันก้านกล ๓ รอบ แล้วนำไปวนรอบเสน บริกรรมคาถาและชั้ครวงข้างและหมายพลูไปข้างหลังโนราใหญ่ ปฏิบัติเช่นนี้จนครบ ๓ ครั้ง จากนั้นหยิบเงินเหรียญและทองในขันน้ำไปปรบคว้นเทียนในขันก้านกล แล้วนำมาวางบนเสน ใช้มือขวาถือมีดโกนรวมเข้ากับพระขรรค์ใช้พระขรรค์ตัดบนเงินเหรียญและทองพร้อมบริกรรมคาถา จากนั้นจึงเอาตาลี่ขุบน้ำนั้นและรวมคว้นเทียนในขันก้านกล ๓ รอบแล้วนำไปวนรอบ ๆ เสน บริกรรมคาถาแล้วชั้ไปด้านหลังของโนราใหญ่ และปฏิบัติเช่นเดิมจนครบ ๓ ครั้ง เป็นเสร็จพิธีเหยียบเสน จากพิธีดังกล่าวเชื่อว่าเสนจะ ค่อย ๆ แห้งและหายไปในที่สุด

^๖ สัมภาษณ์ ยก ชูบัว, ศิลปินแห่งชาติ, ๒๓ ตุลาคม ๒๕๓๘.

๒. พิธีผูกผ้าปล่อย^๑ เป็นพิธีกรรมที่ตัดขาดจากความเป็นโนราและไม่ถูกครุหมอโนราหรือตายายโนราลงโทษ โดยผู้ที่มีความประสงค์จะพ้นจากสภาพความเป็นโนราฆ่าพานคอกไม้รูปเทียนหมากพลูและเงิน ๑๒ บาท มามอบให้โนราใหญ่ กราบขอขมาบอกความจำเป็นที่ต้องเลิกโนรา จากนั้นโนราจะมอบเครื่องแต่งตัวโนราให้ผู้เข้าพิธีแต่งตัว แล้วออกมาฆ่าวายครุ โดยราบทฤษฎครุ บทครุสอน บทสอนรำ บทประดม ฯลฯ พอสมควรแก่เวลา เสร็จแล้วโนราใหญ่จะถามความสมัครใจอีกครั้ง เมื่อผู้เข้าพิธียืนยันว่าจะเลิกรำโนราแน่นอน ก็อบรมตามสมควรแล้วบริกรรมคาถาให้ขาดจากความเป็นโนราและให้ผู้เข้าพิธีนั้นออกไปนอกโรงครุ ถอดเครื่องแต่งตัวโนราทั้งหมดออกและส่งคืนให้โนราใหญ่ทางด้านหลังตนเอง และไม่หันมามองโรงโนรา เพื่อเอาเคล็ดว่าไม่อาลัยต่อความเป็นโนราอีกแล้ว เป็นเสร็จพิธี

๓. พิธีตัดผมผีซ้อ^๒ ผมผีซ้อคือ ผมที่จับกันเป็นกระจุกโดยธรรมชาติเหมือนผูกมัดเอาไว้แต่แรกคลอด (ปัจจุบันพบน้อยมาก) ชาวบ้านและโนราบางแห่งเชื่อว่า ผมผีซ้อเกิดจากความต้องการของครุหมอโนราหรือตายายโนรา ที่จะทำให้บุคคลเป็นโนราหรือเป็นคนทรงครุหมอโนรา จึงผูกเป็นเครื่องหมายเอาไว้ โดยเฉพาะครุหมอโนราหรือตายายโนราฝ่ายอิสลาม ได้แก่ โต๊ะห้าคำ ยินมูหมี และลูกสาวของโต๊ะห้าคำคือ จันจุหรี ศรีจุหรี เชื่อว่าถ้าใครตัดผมนี้ออกด้วยตนเองจะเกิดโทษภัย แต่แก้ได้โดยให้โนราใหญ่ ตัดออกให้ในพิธีกรรมโนราโรงครุ ผมที่ตัดออกแล้วให้เก็บไว้กับตัวผู้เป็นเจ้าของ เชื่อว่าจะป้องกันอันตรายได้ ก่อนตัดโนราใหญ่จะต้องทำพิธีขออนุญาตจากครุหมอโนราหรือตายายโนราเสียก่อนเพราะหากไม่ขออนุญาตแม้จะตัดออกก็จะผูกผมใหม่อีก ผู้เข้าพิธีต้องเตรียมพานคอกไม้รูปเทียนหมากพลู เงินก่านลครุ ๑๒ บาทมามอบให้โนราใหญ่ ทางคณะโนราจะเตรียมกรรไกร มีคหมอหรือพระขรรค์เอาไว้ เริ่มพิธีโดยบริกรรมคาถา ผู้เข้าพิธีปูผ้าขาวรองรับผมของตนเอง โนราใหญ่ทำน้ำมนตร์รดหัวผู้เข้าพิธีแล้วร่ำทำสามอย่าง หรืออย่างสามขุม ตัดผมที่จับกัน ๓ ครั้ง ด้วยกรรไกรพระขรรค์หรือมีคหมอ เก็บผมที่ตัดออกแล้ว ๓ ครั้ง เรียกว่า “สามหีบ” ผมที่งอกขึ้นใหม่จะไม่ผูกกันเป็นกระจุกต่อไป

^๑ ฤคมา หนูทอง, โนรา, หน้า ๑๐๕.

^๒ พิทยา บุรารัตน์, “โนราโรงครุ,” ใน โนรากับการผลิตโอเจ็ดแขนงวิชาการแสดงพื้นบ้าน, (นครศรีธรรมราช: สำนักงานพัฒนาสาขาศิลปศาสตร์, ๒๕๓๘), หน้า ๖๓.

๔. พิธีทอดก่าไล สอดเครื่องหรือง่าผ้า พิธีทอดก่าไลที่เรียกว่า "ทอดไหมร" เป็นพิธีกรรมที่ทำเพื่อรับศิษย์เข้าฝึกหัดการรำโนราของผูที่ไม่เคยรำมาก่อน หรืออาจจะฝึกหัดมาบ้างแล้วเพียงเล็กน้อย พิธีจะเริ่มหลังจากโนราใหญ่รำถวายครู โดยผู้ปกครองจะนำบุตรหลานของคนที่มีความต้องการให้ฝึกหัดรำโนรา พร้อมพานดอกไม้รูปเทียน หมากพุดและเงินก่านด ๑๒ บาทเข้าไปกราบโนราใหญ่เพื่อฝากตัวเป็นศิษย์ เมื่อโนราใหญ่รับเครื่องบูชาแล้วก็จะสอบถามเพื่อยืนยันความสมัครใจและคำยินยอมจากผู้ปกครองและเมื่อได้รับคำยินยอมแล้วโนราใหญ่จะให้ศิษย์จับไม้แคะเอาก่าไลสวมไม้แคะให้ไหลไปสวมมือศิษย์ประมาณ ๑ วง แล้วจับมือทั้งสองของศิษย์ยกให้ตั้งวงเพื่อเอนคัลลินการรำโนรา ประพรมน้ำมนตร์ กล่าวคำให้โอวาท ศิษย์กราบโนราใหญ่ ๓ ครั้ง เป็นเสร็จพิธีทอดก่าไล ส่วนพิธีสอดเครื่องหรือง่าผ้า เป็นพิธีที่ทำขึ้นเพื่อให้ครูหมอนโนราได้ยอมรับการเป็นโนราของผูที่เคยฝึกหัดโนรามาบ้างแล้วพอสมควร โดยผู้เข้าพิธีจัดพานดอกไม้รูปเทียน หมากพุด เงินก่านด ๑๒ บาท เข้าไปกราบโนราใหญ่ เพื่อยืนยันความตั้งใจที่จะเป็นโนรา โนราใหญ่รับพานเครื่องบูชาแล้วประพรมน้ำมนตร์เสกเป่าคาถา แล้วมอบเครื่องแต่งตัวโนราที่เรียกว่า "เครื่องคัน" ให้ผู้เข้าพิธีนำไปแต่งและออกมารำถวายครู โดยจะรำทครูสอน บทสอนรำ บทประณม ตามเวลาอันสมควร เป็นอันเสร็จพิธีสอดเครื่อง

จากที่กล่าวมาข้างต้นถึงการแสดงโนราเพื่อประกอบพิธีกรรม จึงพอจะกล่าวได้ว่า การแสดงโนราเพื่อประกอบพิธีกรรม ยังคงมีบทบาทและทำหน้าที่ตอบสนองความต้องการตลอดจนช่วยเหลือสังคมภาคใต้ได้ในระดับหนึ่งในการแก้ปัญหาความเดือดร้อนทั้งทางกายและทางใจให้กับชาวบ้านในท้องถิ่น อาทิ ปัญหาเกี่ยวกับความเจ็บป่วยที่เชื่อว่ามีมูลเหตุมาจากการกระทำของครูหมอนโนรา ปัญหาด้านเศรษฐกิจ สังคม การขาดที่พึ่งและความมั่นคงในชีวิต เป็นต้น ปัญหาดังกล่าวจะก่อให้เกิดอุปสรรคต่อการดำเนินชีวิต นอกจากนี้การแสดงโนราเพื่อประกอบพิธีกรรมยังสะท้อนให้เห็นถึงลักษณะนิสัยของชนชาวใต้ที่เป็นผู้มีความสามัคการวะ ความเคารพนับถือ ตำนิกในพระคุษของบุพการี ครูอาจารย์ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย ตลอดจนเป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยส่งเสริม สืบทอดอนุรักษศิลปวัฒนธรรมอันดีงามของท้องถิ่นให้คงอยู่ตลอดไป

๒.๒ การแสดงโนราเพื่อความบันเทิง

การแสดงโนราเพื่อความบันเทิง แบ่งได้เป็น ๒ ลักษณะคือ การแสดงโนราโรงเดียวกับการแสดงโนราประชันโรง

๒.๒.๑ การแสดงโนราโรงเดียว

การแสดงโนราโรงเดียวหรือโรงธรรมดา เป็นการแสดงโนราเพื่อความบันเทิง ที่จัดให้มีการแสดงขึ้นเพียงคณะเดียวหรือหลายคณะก็ได้ แต่ต้องไม่มีในลักษณะการประชันขันแข่งกัน

ซึ่งการแสดงโนราโรงเดียวสามารถพบเห็นได้ทั้งในลักษณะที่เป็นกิจกรรมทางสังคม และกิจกรรมส่วนบุคคลโดยทั่วไปในโอกาสต่าง ๆ เช่นงานเฉลิมฉลอง งานนักขัตฤกษ์ งานประเพณี งานทำบุญประจำปี เป็นต้น

ในปัจจุบันการแสดงโนราโรงเดียว จะมีทั้งที่เป็นการแสดงโนราแบบดั้งเดิม ที่เรียกว่า “การแสดงโนราแบบโบราณ” และ “การแสดงแบบสากล” ลักษณะการแสดงโนราแบบโบราณ เริ่มด้วยการเบิกโรง โหมโรง กาศครุ และหลังจบการกาศครุแล้วก็เป็นกรำของโนราซึ่งจะมีทั้งกรำเดี่ยวและกรำเป็นชุด ๆ ละหลาย ๆ คน โดยลักษณะของกรำเดี่ยวมักจะเริ่มจากผู้ที่มีฝีมือน้อยไปหาผู้ที่มีฝีมือดี โดยการรำของแต่ละคนจะมีขั้นตอนดังนี้คือ เริ่มจากการจับบทในม่าน ออกรำแม่ท่า จับบทเป็นท่อนองหนั่งตะลุง รำท่าบท ร้องกลอนรับ ในลักษณะต่าง ๆ จบแล้วก็จะรำสั้น ๆ แล้วกลับเข้าโรง จากนั้นโนราคนใหม่ก็จะออกรำโนรา โดยมีขั้นตอนเดียวกันจนครบทุกคน ซึ่งคนสุดท้ายของกรำก็มักจะเป็นตัวนายโรงโนรา หรือโนราใหญ่ การออกรำของโนราใหญ่โดยทั่วไปก็จะมีลักษณะเช่นเดียวกับโนราคนอื่น ๆ แต่บางครั้งก็อาจจะมีการตัดบางขั้นตอนออกไปตามโอกาสของการแสดง และในลำดับขั้นตอนกรำของโนราใหญ่นี้ก็จะมีการจับบทออกพราวนด้วย ในลำดับสุดท้ายก็จะเป็นการร้องกลอนบอกเลิกการแสดงและขอบุญอวยพรให้แก่เจ้าภาพและผู้ที่มาชมการแสดง ลักษณะของเครื่องดนตรีที่ใช้บรรเลงประกอบการแสดงโนราก็ยังคงเป็นเครื่องดนตรีพื้นเมือง ประกอบด้วย ปี่ ทับ กลอง โหม่ง ฉิ่ง และแตรระ เครื่องแต่งตัวก็ยังคงแต่งด้วยเครื่องถูกปักเช่นเดิม

ส่วนการแสดงโนราที่เรียกว่า “การแสดงโนราแบบสากล” ลักษณะการแสดงในช่วงแรกจะเหมือนกับการแสดงโนราแบบโบราณ คือ เริ่มด้วยการเบิกโรง โหมโรง กาศครุ จบแล้วก็จะเป็นการรำของโนราประมาณ ๒ - ๓ คน จากนั้นนายโรงโนราหรือโนราใหญ่จะออกแสดง การแสดงของนายโรงโนราหรือโนราใหญ่โดยบางครั้งก็จะได้แต่งตัวแบบโนรา แต่จะแต่งชุดสากลสำหรับนายโรงโนราผู้ชาย ส่วนนายโรงโนราผู้หญิงจะแต่งชุดที่เรียบร้อยสวยงามเดินออกมาปรากฏตัวต่อผู้ชมแล้วร้องกลอนทักทายผู้ชม ตลอดทั้งบทกลอนอื่น ๆ เช่น บทตอนใจ บทชม บทกลอนที่ทางราชการขอความร่วมมือ เช่น บทกลอนรณรงค์ยาเสพติดให้โทษ บทกลอนรณรงค์โรคเอดส์ บทกลอนส่งเสริมร่วมอนุรักษ์วัฒนธรรมไทย เป็นต้น

หลังจากจบการแสดงของนายโรงโนราแล้วก็จะต่อด้วยการแสดงละครสมัยใหม่หรือการแสดงดนตรี การแสดงละครสมัยใหม่ เรื่องที่นำมาแสดงจะเป็นเรื่องนิยายที่แต่งขึ้นเช่นเดียวกับละครโทรทัศน์ หรือละครวิทยุ การแสดงจะใช้วิธีการดำเนินเรื่องด้วยการบรรยายและหากไม่เป็นการแสดงละครสมัยใหม่ก็จะเป็นการแสดงดนตรี ซึ่งจะมีทั้งที่เป็นแบบวงดนตรีลูกทุ่ง และวงดนตรีสตริง โดยจะมีหางเครื่อง หรือแดนซ์เซอร์เต้นประกอบกับนักร้อง ตลอดถึงมีการแสดงตลกควบคู่กันไปด้วยจนจบการแสดงในคืนนั้น

๒.๒.๒. การแสดงโนราประชันโรง

การแสดงโนราประชันโรง หรือโนราแข่ง เป็นการแข่งขันของโนราตั้งแต่ ๒ คณะขึ้นไป นับว่าเป็นกิจกรรมที่สร้างความสนุกสนาน และความตื่นเต้นให้แก่ทั้งผู้ชมและตัวโนราเองเป็นอย่างมาก กล่าวคือในส่วนของผู้ชมนอกจากจะได้มีโอกาสชมการรำที่เป็นกลเม็ดเด็ดพรายของโนราแต่ละคน การทำท่วงท่ายของโนราแต่ละคณะที่นำมาใช้ในการประชันโรงเพื่อเอาชนะกันแล้ว ยังได้มีส่วนร่วมกันแสดงความรัก ความสามัคคี ที่มีต่อพวกพ้องของตนเองด้วยการเดินทางติดตามไปให้กำลังใจแก่คณะโนราที่ตนมีความรัก ความนิยมชมชอบ และในส่วนของตัวโนราเอง ก็นับว่าเป็นโอกาสดีที่จะได้รำอวดฝีมือ แสดงออกถึงความรู้ ความสามารถที่ได้ฝึกฝน รำเรียนมาให้เป็นที่น่าประทับใจแก่สายตาของผู้ชม อันจะก่อให้เกิดการยอมรับและเป็นที่นิยมชมชอบต่อไป

ภิญโญ จิตต์ธรรม^๑ ได้กล่าวถึงวัตถุประสงค์ของการแสดงโนราประชันโรงว่า เพื่อจะพิสูจน์ว่าใครเด่นหรือรำดีกว่ากัน มีศิลปะในการรำเป็นอย่างไร การว่ามุดโต (กลอนสด) ดีกว่ากัน ถ้าโรงไหนดีกว่าโรงนั้นก็มีคนดูมากและเป็นสุ่มและประหัด เกษม^๒ ก็ได้กล่าวถึงวัตถุประสงค์ของการแสดงโนราประชันโรงไว้ในการแสดงโนราจากอดีตถึงปัจจุบัน ว่าประกอบด้วย ประการใหญ่ ๆ คือ

๑. เพื่อหาเงินโดยมีผู้จัดงานหาเงิน เพราะถ้าจัดโรงเดียวคนดูอาจมาชมน้อยแต่ถ้าจัดหลายโรงประชันกัน คนก็จะมาชมมากขึ้น ผู้จัดก็จะได้เงินมาก
๒. เพื่อหายอดโนรา ซึ่งโนราที่มาประชันจะมีทั้งที่อยู่ในจังหวัดเดียวกันและต่างจังหวัดออกไป

^๑ ภิญโญ จิตต์ธรรม, โนวา. (สงขลา: วิทยาลัยครูสงขลา, ๒๕๑๘), หน้า ๖๑.

^๒ ประหัด เกษม, "การแสดงโนราจากอดีตถึงปัจจุบัน," ใน มุมมองที่ละเล็กละน้อยเกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านภาคใต้: ขุนอุปถัมภ์นารายณ์, (กรุงเทพมหานคร: กรุงเทพมหานครการพิมพ์, ๒๕๒๓), หน้า ๑๑๕.

๒.๒.๒.๑ ขรรณเมียมวิธีปฏิบัติในการแสดงโนราประชันโรง

โดยปกติคณะโนราโดยทั่วไปจะมีความเข้าใจถึงเรื่องนี้เป็นอย่างดี ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้คือ

๑. ต้องเดินทางให้ ถึงสถานที่ประชันก่อนการประชัน ๑ คืน หมายถึง โนราแต่ละคณะที่รับขันหมากจะทำการประชันกันจะต้องเดินทางมาให้ถึงสถานที่ประชันที่เจ้าภาพได้จัดเตรียมไว้ให้ก่อนการประชันจริง ๑ คืน คือ ถ้าวันประชันเป็นวันที่ ๕ มิถุนายน ในวันที่ ๔ มิถุนายน คณะโนราจะต้องเดินทางมาให้ถึงสถานที่ประชันให้เป็นที่เรียบร้อย และเมื่อเดินทางมาถึงแล้ว ก็จะเข้าพักในสถานที่ที่เจ้าภาพจัดเตรียมไว้ให้ เช่น ศาลาการเปรียญ หรือโรงนอน โดยยังมีต้องเข้าโรงก่อน

๒. จับฉลากเลือกโรงรำ หลังจากทีโนราทุกคณะมาพร้อมกันแล้ว ทางเจ้าภาพก็จะให้โนราแต่ละคณะจับฉลากเลือกโรงรำ โรงรำที่ใช้เป็นสถานที่แสดงโนราในการประชันโรงนับว่ามีความสำคัญต่อการแพ้ชนะเช่นกัน ดังนั้น เมื่อจับฉลากเลือกโรงได้แล้วหมอกบโรงก็จะต้องตรวจสอบคุณลักษณะของโรงโนราที่ใช้รำ ว่าตั้งที่อยู่ที่หนูหรือที่แมว ที่ครุทหรือที่นาค ที่เสือหรือที่กวาง เป็นต้น ซึ่งหากจับได้ในที่ที่เสียเปรียบ คือ ที่หนู ที่นาค ที่กวาง หมอกบโรงก็จะทำพิธีแก้เคล็ดให้ถูกต้องเสียก่อนจึงจะเข้าโรง นอกจากนั้นก็จะต้องตรวจสอบคุณลักษณะของภูมิประเทศบริเวณรอบ ๆ โรงด้วยว่าบริเวณโรงมีต้นไม้ร่มรื่นดีหรือไม่ ซึ่งหากว่ารอบ ๆ โรงมีต้นไม้ร่มรื่นก็จะเป็นการได้เปรียบอีกต่อหนึ่งเพราะจะทำให้บริเวณนั้นมีร่มเงาให้ผู้ชมได้นั่งชมได้อย่างสบายในขณะที่ทำการประชัน^{๑๑}

๓. ทำสัญญาตกลงเกี่ยวกับกฎกติกา หรือข้อบังคับต่าง ๆ ในการประชัน ซึ่งผู้เป็นเจ้าภาพอาจจะเป็นผู้กำหนดขึ้นเองหรืออาจจะเป็นการตกลงกันระหว่างโนราที่เข้าประชันกันเจ้าภาพที่ได้กฎกติกา ข้อบังคับเหล่านี้ อาจมีการเปลี่ยนแปลงไปตามโอกาสที่มีการประชันกัน ซึ่งในสัญญาจะมีรายละเอียดที่มักต้องระบุไว้คือ

๓.๑ การกำหนดเวลา เช่น เวลา ๘.๐๐ น. เริ่มโหมโรงและกาศครุ เวลา ๘.๐๐ น. ปล่อยตัวโนราออกรำ เวลา ๑๒.๐๐ น. โนราใหญ่ออกรำ และพักเที่ยง เวลา ๑๓.๐๐ น. เริ่มการแสดงใหม่ และเวลา ๑๖.๐๐ น. เลิกการแสดง

^{๑๑} สัมภาษณ์ จวน บุติศัพท์, หมอกบโรงมโนราห์คณะเกษรนครศิลป์, ๔ กันยายน ๒๕๓๘.

^{๑๒} สัมภาษณ์ พร้อม จำวัง, นายโรงโนรา, ๒๐ สิงหาคม ๒๕๓๘.

๓.๒ การออกว่ากลอนเรื่อโรเงิน ทางเข้าภาพที่จัดให้มีการประชันโนราจีนจะกำหนดให้อยู่ในช่วงของการพักเที่ยง โดยโนราที่เข้าประชันแต่ละคณะจะส่งตัวแทนออกว่ากลอนเรื่อโรเงินจากผู้ชมโนรา เงินที่ได้ก็จะมอบให้เข้าภาพเพื่อร่วมทำบุญกับวัดที่ใช้เป็นสถานที่ประชันโนราและเงินที่เรื่อโรมาได้เข้าภาพจะมอบคืนให้โนราส่วนหนึ่งเพื่อเป็นการสมนาคุณ ในการประชัน บางครั้งก็มีการตกลงให้เอาคะแนนจากจำนวนยอดเงินที่เรื่อโรได้เป็นเกณฑ์การตัดสิน

๓.๓ การให้สัญญา คือนอกจากที่โนราแต่ละคนได้ตกลงกันถึงเงื่อนไขของเวลาในการประชันแล้วทางเข้าภาพ หรือ คณะกรรมการก็จะเป็นผู้ให้สัญญาเตือนไปพร้อมกันด้วยซึ่งอุปกรณ์ที่นิยมใช้เป็นสัญญาณในการประชันโนราคือ โท่น^๑

๓.๔ เกณฑ์การตัดสิน ประกอบด้วย ๓ ข้อคือ^๒

๓.๔.๑ ถือเอาจำนวนคนดูมากกว่ากันในคอนให้สัญญาณจะตัดสินจนถึงสัญญาณเลิกการแสดง

๓.๔.๒ ถือเอาจำนวนเงินที่โนราแต่ละคณะออกว่ากลอนขอเรื่อโรจากผู้ชม คณะไหนได้มากกว่าเป็นฝ่ายชนะ

๓.๔.๓ ถือเอาจำนวนคนและเงินที่เรื่อโรได้เป็นเกณฑ์ คือถ้าชนะทั้งสองอย่างก็ถือว่าชนะขาดลอย และถ้าชนะอย่างหนึ่งอย่างก็ถือว่าเสมอ

^๑ ฤๅม หนูทอง, “โนรา,” ใน เชิดขลุ่ยระนาดปิ่นแห่งชาติจังหวัดสงขลา, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๓๑) หน้า ๘๖.

^๒ โท่น เป็นเครื่องดนตรีที่ใช้ในการประโคมในงานพิธีการ และใช้ตีในงานเทศกาลต่าง ๆ เช่น ชักพระ สมโภช กฐิน และงานสำคัญทางราชการ นอกจากนี้ยังใช้การแข่งขันเพื่อความรื่นเริงในงานต่าง ๆ นิยมเล่นกันมากในจังหวัดนครศรีธรรมราช พัทลุง และสงขลา แต่โท่นของจังหวัดพัทลุงจะมีลักษณะรูปร่างและขนาดเหมือนกลองทัดของภาคกลาง และเรียกว่า “โท่น” ส่วนโท่นของจังหวัดนครศรีธรรมราช เรียกว่า “โท่น” หรือ “ปัด” มีรูปร่างและขนาดคล้ายคลึงกับตะโพนของภาคกลาง แต่มีขนาดเล็กกว่า ขมวดีจะตั้งอยู่บนฐานที่รองมีลักษณะเหมือนเท้ารองตะโพน

๒.๒.๒.๒ รางวัลของการประชันโรง

ในการแสดงโนราประชันโรงแต่ละครั้ง ทางเจ้าภาพจะจัดเตรียมรางวัลไว้ให้คณะโนราที่เข้าประชัน ซึ่งนอกจากเงินค่าแสดงที่เรียกว่า “ค่าราคา” แล้ว ยังมีรางวัลพิเศษออกไปอีกเพื่อเป็นสัญลักษณ์ของชัยชนะอันเป็นการแสดงออกถึงความรู้ ความสามารถ ความสำเร็จ ความภาคภูมิใจ มีชื่อเสียงเป็นที่ยอมรับของประชาชนทั่วไปของโนราคณะนั้น ดังนั้นในการประชันแต่ละครั้งจึงมักนำเอารางวัลพิเศษเหล่านั้นมาเป็นจุดประสงค์ของการประชัน เช่น ชิงเทววิค ชิงม่าน ชิงด้วยเงินเกียรติยศ ชิงขันน้ำพานรอง ชิงมงกุฎเพชร ชิงตะเกียง ตลอดจนชิงโล่เกียรติยศจากบุคคลสำคัญท่านต่าง ๆ ที่ประชาชนรู้จักและยอมรับนับถือในวงสังคม

รางวัลในการประชันนี้ต่อมาได้มีการพัฒนามากขึ้นเมื่อมีการจัดการแสดงโนรากันในเชิงธุรกิจ โดยรางวัลพิเศษจะมีราคาค่างวดสูงขึ้นเช่น แหวนเพชร รถไถ รถยนต์ และเงินสดเป็นจำนวนครั้งหลายหมื่นบาท เป็นต้น

๒.๒.๒.๓ การรับโนราเพื่อการแสดงโนราประชันโรง

การรับโนรา เจ้าภาพจะต้องเดินทางไปติดต่อคณะโนราที่เห็นว่ามีชื่อเสียง มีความเหมาะสม ตามที่ความต้องการก่อนเป็นคณะแรก ซึ่งโนราคณะแรกนี้เรียกว่า “โนราโรงตั้ง” จากนั้นจึงจะไปติดต่อรับโนราคณะอื่น ๆ เข้าประชันซึ่งโนราคณะที่จะมาประชันกับโนราโรงตั้งนั้นก็จะต้องเป็นโนราที่มีความรู้ ความสามารถ ฝีมือพอ ๆ กัน จึงจะทำให้การประชันครั้งนั้นน่าชม “ในการไปรับโนราทางเจ้าภาพก็ต้องบอกให้โนราคณะที่จะเข้าประชันรู้ด้วยว่าโนราโรงตั้งเป็นโนราคณะใด เพื่อให้โนราคณะนั้นประกอบการพิจารณา เพราะหากว่าโนราโรงตั้งเคยเป็นศิษย์ร่วมอาจารย์เดียวกันหรือเป็นเพื่อนสนิทกัน ที่เรียกว่า “เกดอ” ก็จะหลีกเลี่ยงการประชันครั้งนั้นเสีย”^{๑๔}

๒.๒.๒.๔ ขั้นตอนการแสดงโนราประชันโรง

การแสดงโนราประชันโรงในแต่ละครั้ง สามารถแบ่งกิจกรรมการแสดงได้เป็น ๒ กิจกรรม คือ กิจกรรมการแสดงก่อนวันประชัน และกิจกรรมการแสดงในวันประชัน

๑ กิจกรรมการแสดงก่อนวันประชัน หมายถึงกิจกรรมที่โนราแต่ละคณะได้จัดขึ้นในตอนกลางคืนก่อนที่จะมีการประชันในวันรุ่งขึ้น ซึ่งมักเรียกการแสดงในคืนนี้ว่า “รำเปรียบมือ” หรือ บ้างก็จะเรียกว่า “รำสาวมือ” “รำชามือ” “รำปะมือ” เป็นต้น

^{๑๔} สัมภาษณ์ หนูเคลื่อน ฉิมมุสิก, นายโรงโนรา, ๑๑ ตุลาคม ๒๕๑๘.

“รำเปรียบมือ” โดยทั่วไปแล้วก็เพื่อเป็นการยืนยันให้ชาวบ้านได้ทราบว่าในวันรุ่งขึ้นจะมีการประชันกันแน่นอน แต่ในส่วนของนักแสดงโนราเองก็เพื่อเป็นการอวดลีลาท่ารำความสามารถยังเชิงโนราฝ่ายตรงข้ามและเพื่อเป็นการประชาสัมพันธ์สร้างคะแนนนิยมให้คณะของตนเพราะหากผู้ชมมีความนิยมชมชอบในการรำเปรียบมือ ก็จะชวนให้อยากติดตามชมอีกในวันรุ่งขึ้น ซึ่งเป็นวันประชัน อันจะทำให้ได้คะแนนมาก ด้วยเหตุนี้ในการรำเปรียบมือ จึงมีความจำเป็นอย่างหนึ่งที่แต่ละคณะจะต้องเลือกโนราผู้ที่มีความรู้ความสามารถในการรำโนราอย่างโดดเด่น อาทิ รำดี เสียงดี ว่ามุดโตดี ท่าบทดี เป็นต้น ซึ่งโนราคนผู้นั้นอาจจะต้องมีฝีมือถึงขนาดเป็นรองจากตัวนายโรงโนราหรือโนราใหญ่ เป็นตัวแทนในการรำเปรียบมือ

สำหรับจำนวนผู้ที่รำเปรียบมือ จะใช้ผู้รำจำนวนกี่คน ก็ขึ้นอยู่กับทางเจ้าภาพจะเป็นผู้กำหนด แต่โดยทั่วไปมักจะรำเปรียบมือกันประมาณ ๒ - ๓ คน และนอกจากการรำของโนราแล้วอาจจะมีการออกทหรานไปร้องกตอนกับโนราด้วยก็ได้

ลำดับขั้นตอนกิจกรรมก่อนวันประชัน

๑. การเข้าโรง เนื่องจากเป็นการแสดงโนราที่มีการประชันขันแข่งกันลักษณะการเข้าโรงจึงต้องมีวิธีการปฏิบัติให้ถูกต้องตามตำราอย่างเคร่งครัด ซึ่งอาจเป็นหน้าที่ของหมอบโรง หรือนายโรงโนราเอง กล่าวคือ ก่อนที่โนราและคนอื่น ๆ จะเข้าภายในโรงที่เจ้าภาพจัดเตรียมไว้ให้เป็นที่แสดงตามที่ได้จับฉลากได้ ก็จะต้องมีพิธีการขับไล่เสนียดจัญไร สิ่งเลวร้ายต่าง ๆ และทำการป้องกันการทำคุณไสยจากโนราฝ่ายตรงข้าม หรือแก้คุณไสยจากคณะโนราที่เคยใช้สถานที่นั้นเป็นโรงโนราในการประชันและได้ทำคุณไสยไว้ เช่น นำผ้ายันต์ไปแขวนไว้ชายโรงทั้ง ๘ ทิศ หรือแขวนไว้กลางโรง ทำน้ำมันครุประพรมหรือเสกข้าวสารซัดไปรอบ ๆ โรงให้ทั่ว การเดินเข้าโรงก็จะต้องเลือกทิศที่เป็นมงคลโดยหลีกเลี่ยง “ผีหลวง” * หรือ “หลาวเหล็ก” ** และก่อนที่จะเข้าภายในโรงก็ต้องบอกกล่าวเจ้าของโรงที่ทำหน้าที่รักษาโรงนั้นซึ่งอาจเป็นเจ้าที่หรือผี อันเปรียบเสมือนเจ้าของบ้าน เรียกว่า “ทักเข้าโรง”

*ผีหลวง คือ ทิศที่เป็นอัปมงคล สำหรับการโคจรของผีหลวงจะโคจรอยู่ในทิศตรงข้ามเป็นประจักษ์กับหลาวเหล็ก เช่น ถ้าผีหลวงอยู่ที่ทิศเหนือ หลาวเหล็กอยู่ที่ทิศใต้

**หลาวเหล็ก คือ ขามทุพนิมิตอันร้ายแรง ถ้าทำกิจการใดหากอยู่ในขามหลาวเหล็กก็ต้องหลีกเลี่ยง

๒. ตั้งเครื่อง เมื่อคณะโนราทุกคนเข้าภายในโรงและเสร็จสิ้นพิธีการของหมอกบโรงแล้ว ก่อนจะทำพิธีอื่น ๆ ถูกคู่จะบรรเลงดนตรีประมาณ ๑ เพลงเพื่อเป็นการบอกกล่าวครุหมอกโนราให้ทราบว่าได้มาถึงที่จะแสดงแล้ว

๓. พิธีเบิกโรง เป็นพิธีการของที่ตั้งโนรา และขอขามิคุณพระศรีรัตนตรัย เทวดา พระแม่ธรณี ครุโนรา มาช่วยคุ้มกันรักษา และคลบันศาลให้ผู้เข้าชมเกิดความรัก ความนิยมชมชอบ วิธีการเบิกโรง เริ่มด้วยผู้ทำพิธีเบิกโรงนำพานหรือขันเครื่องเบิกโรง (เครื่องกานต) ประกอบด้วย หมากพลู ๓ คำ เทียน ๓ เล่ม ดอกไม้ ๓ ดอก กำไล ๓ วง เล็บ ๓ อัน และเงินกานตตามที่โนรากำหนด ออกมานั่งกลางโรง โดยหันหน้าไปทางหน้าโรง และนำเครื่องดนตรี ประกอบด้วย กลอง ๑ ใบ ทับ ๒ ใบ โหม่งและฉิ่ง มาวางเรียงตามลำดับจากซ้ายไปขวาหน้าผู้ทำพิธีเบิกโรง โดยหันหน้าทับและกลองไปทางหน้าโรง จากนั้นผู้ทำพิธีเบิกโรงลงอักขระที่เครื่องดนตรี หรือที่ใบพลูแล้วทับใบพลูครึ่งหนึ่ง ม้วนให้เป็นรูปกรวย เอาหมากใส่ในกรวยเรียกว่า "หมากจุกอก" นำหมากคำที่ ๑ วางบนทับใบที่ ๑ (ใบซ้าย) พร้อมปักเทียน ๑ เล่ม และวางกำไล ๑ วง เล็บ ๑ อัน ดอกไม้ ๑ ดอก หมากคำที่ ๒ วางบนทับใบที่ ๒ พร้อมปักเทียน ๑ เล่ม และวางกำไล ๑ วง เล็บ ๑ อัน ดอกไม้ ๑ ดอก หมากคำที่ ๓ วางบนกลองพร้อมปักเทียน ๑ เล่ม กำไล ๑ วง เล็บ ๑ อัน ดอกไม้ ๑ ดอก จากนั้นตั้งนะโม ๓ จบ แล้วกล่าวคำบูชาพระรัตนตรัย กล่าวคำขุมนุมเทวดา "บทสักเค" กล่าวคำขุมนุมครุ จบแล้วจึงทำพิธีชักหมาก

อนึ่งการทำพิธีเบิกโรงของแต่ละคณะก็อาจจะแตกต่างกันไปตามวิธีการที่ได้รับสืบทอดกันมา

๔. การโหมโรงหรือการลงโรง เป็นการบรรเลงดนตรีก่อนการแสดง โดยจะบรรเลงเพลงดนตรี ถ้วน ๆ ในทำนองและจังหวะต่าง ๆ จนครบ ๑๒ เพลง หรือเวลาประกอบการร้องและรำในการแสดงต่อไป อีกทั้งเพื่อเตือนให้ผู้ชมได้ทราบว่าได้ถึงเวลาที่โนราจะแสดงแล้ว

๕. การกาศครูหรือเชิญครู เป็นการขบร้องบทกลอนเพื่อระลึกถึงครูของโนราและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย เพื่อขอขมามีมาช่วยคุ้มครอบป้องกันอันตรายตลอดช่วยคลบันศาลให้ประสบความสำเร็จในการแสดง เนื้อหาของบทกลอนที่ใช้ร้องกาศครู จะกล่าวถึงการระลึกถึงบุญคุณครูอาจารย์ ความเป็นมาของโนรา การแสดงความคารวะต่อพระรัตนตรัย และเป็นการขอขมาพระแม่ธรณีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย

บทกลอนที่ใช้กาศครูประกอบด้วย ๔ ตอน หรือ ๔ ทำนอง โดยเรียกชื่อตอนนั้น ๆ ตามทำนองขบร้องคือ ตอนที่ ๑ เรียกว่า "บทขานเอ" ตอนที่ ๒ เรียกว่า "บทฤกษ์งามยามดี" บทที่ ๓ เรียกว่า "บทช่วยแคะ" หรือ "บทช่วยหน้าแคะ" หรือ "บทหน้าแคะ" ตอนที่ ๔ เรียกว่า "บทเพลงทับ" หรือ "บทเพลงทับเพลงโตน"

๖. ปล่อยตัวผู้แสดงรำเปรียบมือ คือการแสดงความสามารถในการรำโนราค์ด้านต่าง ๆ ของผู้ที่ได้รับคัดเลือกไว้ ซึ่งจะมีประมาณ ๒-๓ คน โดยจะมีขั้นตอนการรำของแต่ละคนดังนี้

๖.๑ ขับบทโนม่าน เป็นการร้องบทกลอนก่อนที่จะออกรำ โดยผู้ขับร้องจะยืนอยู่หลังม่านภายในส่วนของที่พักโนรา (หลังโรง) ซึ่งจุดมุ่งหมายการขับบทโนม่านนั้น ศาโรช นาคะวิโรจน์ กล่าวว่า ประกอบด้วย ๒ ประการ^{๑๑} คือ ประการแรกก็เพื่อเป็นการเตรียมตัวและสร้างสมาธิของผู้รำ ประการที่สองก็เพื่อเป็นการแสดงความสามารถในเชิงกลอน ลักษณะการขับร้องกลอนไม่ต้องใช้ลูกคู่รับ แต่จะใช้เพียง ทับ โหม่ง ฉิ่ง ให้จังหวะ

อุดม หนูทอง กล่าวถึงเนื้อหาของการขับบทโนม่านว่าเท่าที่พบมี ๔ ลักษณะ^{๑๒} คือ

๑. ชมความงาม พรรณาอารมณ์ความรู้สึก โดยเฉพาะอย่างยิ่งอารมณ์ความรู้สึกของหญิงวัยแรกรุ่ง เนื้อหาแนวนี้นักเป็นบทขับร้องก่อนที่โนราหญิง (มักเป็นวัยรุ่นหรือวัยสาว) ออกรำและนิยมเรียกบทนี้ว่า “บทนางสาว”

๒. ชมธรรมชาติ

๓. ให้คติสอนใจ หรือปลุกใจ

๔. บรรยายการเตรียมตัวหรือแต่งตัวโนร่าก่อนออกรำมักเรียกบทนี้ว่า “บทนางแต่งตัว”^{๑๓}

ซึ่งเนื้อหาทั้ง ๔ ลักษณะนี้บางบทก็กล่าวถึงถึงสิ่งต่าง ๆ รวม ๆ กันไป

๖.๒ รำแม่ท่า เป็นการรำประกอบทำนองจังหวะโดยไม่มีท่ารำประกอบในลีลาท่ารำต่าง ๆ ที่แต่ละคนมีความถนัด ซึ่งท่ารำโดยมากผู้รำจะนำเอามาผสมผสาน เรียงร้อยขึ้นเป็นกระบวนการท่ารำใหม่ ที่มีความเหมาะสมกับความสามารถของตนเอง ซึ่งการรำในลักษณะนี้บางครั้งหรือผู้ทรงคุณวุฒิบางท่านก็จะเรียกต่างกันไป เช่น “รำอวคมือ” “รำเพลงโค” “รำประสมท่า” เป็นต้น

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^{๑๑} ศาโรช นาคะวิโรจน์, “โนรา,” ใน สุจิตร์วงนมหกรรมวัฒนธรรมแห่งชาติ ครั้งที่ ๑๑ สืบสานวัฒนธรรมไทย งานมหกรรมวัฒนธรรมแห่งชาติ ครั้งที่ ๑๑. (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๓๘), หน้า ๑๒๕.

^{๑๒} อุดม หนูทอง, โนรา, หน้า ๑๖๖.

^{๑๓} สัมภาษณ์ ยก ชูบัว, ศิลปินแห่งชาติ, ๕ พฤศจิกายน ๒๕๓๕.

๖.๓ ร้องกลอนท่านองหนังกะตุง เป็นการแสดงความสามารถด้านบทกลอน โดยไม่มีการรับและการรำ การร้องกลอนท่านองหนังกะตุงจะร้องว่าหลังจากที่ผู้รำคนนั้นจบกระบวนการรำแม่ท่าแล้ว โดยยื่นร้องกลอนหน้าเวที กลอนที่ร้องมักจะเป็นกลอน ๘ ลักษณะการร้องจะมีการแบ่งวรรคตอนคล้ายกับการร้องกลอนของหนังกะตุงแต่จะต่างกันที่ท่านอง จังหวะทาบข้างเล็กน้อย บทกลอนที่ผู้รำมาร้อง มักจะเป็นบทกลอนที่แต่งไว้ก่อนและผู้รำได้ฝึกหัด ร้องจนจำได้ เรียกว่า “กลอนผูก” หรือ “คำเรียน” เมื่อร้องกลอนไปพอสมควรก็จะหยุดและดอຍไปนั่งบนพนัก

๖.๔ นั่งพนัก หลังจากจบการว่ากลอนผู้รำก็จะดอຍไปนั่งบนพนักกลางเวที ในช่วงนี้ก็อาจจะมีการพูดทักทายผู้ชมไปบ้าง เพื่อคลายความเหน็ดเหนื่อย ขณะนั่งบนพนักในราบบางคนก็บริการรดน้ำหานิยม เพื่อผูกจิตใจคนให้รักตนเอง

๖.๕ รำท่าบทย หมายถึง การรำตีทำไปตามบทหรือ ถือว่าเป็นศิลปะการรำชั้นสูงของโนรา ผู้ที่จะรำท่าบทยได้ก็ต้องผ่านการรำแม่บทและรำประสมท่ามาอย่างชำนาญ มีไหวพริบในการตีทำจากคำร้องแต่ละคำได้อย่างฉับไว โดยเมื่อผู้รำนั่งพนักแล้วก็จะเริ่มขับบทซึ่งมีด้วยกัน ๒ ท่านอง คือ ท่านองเพลงกราว และท่านองเพลงทับ (เพลงทับเพลงโทน) ท่านองเพลงกราวมักจะขึ้นต้นด้วยคำว่า “หันหน้า” และ “สี่เยลโต” ผู้รำคนใดจะท่าบทยในท่านองไหนก็ขึ้นอยู่กับความสามารถของคนนั้น แต่หากว่าจะท่าบทยทั้งสองท่านอง จะเริ่มด้วยการท่าบทยท่านองเพลงกราวก่อน แล้วจึงต่อด้วยการท่าบทยท่านองเพลงทับ

๖.๖ ร้องกลอนรับ หลังจากการรำท่าบทยจบแล้วผู้รำก็จะร้องกลอนโชว์ความสามารถอีกครั้งหนึ่ง แต่การร้องกลอนในช่วงนี้เมื่อผู้รำร้องจบถูกคู่ก็จะร้องรับซ้ำอีกครั้ง ท่านองที่นำมาร้องเช่น ท่านองกลอน ๔ กลอน ๖ กลอน ๘ เป็นต้น ซึ่งหากผู้ร้องมีความสามารถมีปฏิภาณด้านกลอนเก่งก็มักค้นกลอนสด ที่เรียกว่า “กลอนมุตโต” โดยนำเอาสิ่งที่เห็นอยู่ในขณะนั้น เช่น การเดินทาง การแต่งกายของผู้ชม ลักษณะของงาน สภาพบ้านเรือน สภาพวัด เป็นต้น มาแต่งเป็นกลอนร้องขึ้นในทันทีทันใด และเมื่อจบการร้องกลอนแล้ว โนราบางคนก็จะรำอวดฝีมืออีกครั้งหนึ่ง หรือทำความเคารพผู้ชมแล้วกลับเข้าหลังโรง

พิธีกรรมทางไสยศาสตร์

นอกจากการรำเปรียบมือของโนราแต่ละคณะแล้ว ในคืนก่อน การประชันยังมีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมทางไสยศาสตร์ ซึ่งนับว่าเป็นพิธีที่มีความสำคัญต่อการแพ้ชนะเป็นอย่างยิ่ง พิธีกรรมทางไสยศาสตร์เป็นพิธีที่โนราแต่ละคณะจะจัดขึ้นหลังจากเสร็จพิธีการรำเปรียบมือแล้วเป็นส่วนตัว โดยใช้สถานที่ภายในส่วนที่เป็นที่พักของโนราด้านหลังม่านซึ่งอุปกรณ์ที่ใช้มักจะมีลักษณะเช่นเดียวกับโนราโรงครูกล่าวคือ ผูกผ้าขาวทำเพดานในตำแหน่งที่เหมาะสมซึ่งส่วนมาก

มักนิยมตรงเสากลางโรงหลังม่าน บนเพดานใส่หมากพุด ดอกไม้ เทียน ได้เพดานผูกเทริดห้อยไว้ ๑ ยอด ที่พื้นตรงใต้เพดานปูเสื่อ ปูผ้าขาว วางหมอนกราบ บนหมอนวางหมากพุด ดอกไม้ กำไล และเล็บ วางเรียงกันเป็น ๘ ชุด แต่ละชุดประกอบด้วย หมากพุด ๑ คำ ดอกไม้ ๑ ดอก กำไล ๑ วง เล็บ ๑ อัน แล้ววางไม้แคะพร้อมจุดเทียนปักไว้ ๘ เล่ม วางไว้บนอีกครั้งหนึ่ง จากนั้นโนราใหญ่ หรือหมอบโรงทำพิธีเชิญครูและชุมนุมครู^{๑๑} เสร็จแล้วจึงเป็นการประกอบพิธีกรรมทางไสยศาสตร์ เช่น การป้องกันคุณไสยจากโนราฝ่ายตรงข้ามให้กับโนราในคณะ อาทิ ทำผ้ายันต์หรือ ค้ายให้โนราแต่ละคนผูกหูไว้ ล้อมสายสิญจน์รอบบริเวณโรงโนรา เป็นต้น การทำพิธีเสี่ยงทาย เทริด เพื่อเป็นการเสี่ยงทายผลการแข่งขันในวันรุ่งขึ้นโดยสังเกตจากหมุนของเทริด การเสี่ยงทาย เทริด ผู้ทำพิธีจะต้องตั้งจิตอธิษฐานกำหนดก่อนว่าจะเอาส่วนใดของเทริดเป็นหลัก เช่น หากเป็น ฝ่ายมีชัยก็ให้เทริดหันด้านหน้าไปทางโรงโนราฝ่ายตรงข้าม ถ้าจะเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ให้เทริดหัน ด้านหลังไปทางโรงโนราฝ่ายตรงข้าม และหากว่าจะเป็นการเสมอกันก็ให้เทริดหันด้านข้าง (หูเทริด) ไปทางโรงโนราฝ่ายตรงข้าม^{๑๒} จากนั้นผู้ทำพิธีจึงหมุนเทริด หรือที่มักเรียกว่า “ผัดเทริด” และรอผลการเสี่ยงทาย โนราบางคณะอาจจะทำพิธีเสี่ยงทายเทริดอีกครั้งหนึ่งในการทำพิธีชุมนุม ครูตอนรุ่ง ส่วนการทำคุณไสยโนราฝ่ายตรงข้ามจะเห็นได้ในลักษณะต่าง ๆ เช่น การทำอุปกรรม ที่ใช้ประกอบกรรพราหมณ์พราหมณ์-เหยียบลูกมะนาว อาทิ ตัวพราหมณ์ ลูกมะนาว เป็นต้น

๒. กิจกรรมการแสดงในวันประชัน

เป็นกิจกรรมการแสดงที่โนราแต่ละคณะจะแสดงลีลา ท้าว่าความสามารถ กดเม็ดเค็ด พรายต่าง ๆ ในเชิงการรำโนราอย่างเต็มที่ เพื่อเอาชนะโนราฝ่ายตรงข้ามให้ได้ ดังนั้นนอกจากจะ เอาชนะกันด้วยความสามารถด้านการรำแล้ว ไสยศาสตร์ก็เป็นวิธีการหนึ่งที่โนราแต่ละคณะมักนำ มาใช้ประกอบเข้ากับการแสดงโนราในการประชัน แต่ไม่ว่าโนราคณะใดจะใช้วิธีการอย่างไรก็จะ ต้องคำนึงถึงกฎกติกาที่ได้ตกลงทำสัญญากันไว้กับเจ้าภาพ ซึ่งหากว่าโนราคณะใดเกิดผิดกฎกติกา ในสัญญา ก็อาจจะต้องถูกปรับให้เป็นฝ่ายแพ้ กิจกรรมการแสดงโนราในวันประชันจะเริ่มตามเวลาที่ ได้กำหนดไว้ในสัญญา โดยจะเริ่มตั้งแต่การลงโรง กาศครู ปล่อยตัวโนราออกรำ ซึ่งทั้ง ๓ ขั้นตอนนี้จะเป็นไปในลักษณะเดียวกับการรำเปรียบมือ ที่ได้กล่าวมาแล้ว ดังนั้นต่อไปนี้จะได้ กล่าวถึงขั้นตอนต่อไปของกิจกรรมการแสดงในวันประชันคือ

^{๑๑} สัมภาษณ์ ชก ชูบัว, ศิลปินแห่งชาติ, ๕ พฤศจิกายน ๒๕๓๖.

^{๑๒} สัมภาษณ์ หนูเคลื่อน ฉิมมุตติก, นายโรงโนรา, ๒ พฤศจิกายน ๒๕๓๕.

การออกรำของนายโรงโนราหรือโนราใหญ่

การรำของนายโรงโนราหรือโนราใหญ่ถือว่าเป็นขั้นตอนหนึ่งของการแสดงโนรา ประชันโรง ที่มีความสำคัญที่ผู้มาชมการประชันต่างตั้งอกตั้งใจรอคอย เพื่อจะได้เห็นฝีมือลายมือ ความสามารถของผู้เป็นนายโรงโนราหรือโนราใหญ่ ซึ่งการรำดังกล่าวประกอบด้วยขั้นตอนและการแสดงดังนี้

๑. การแห่หน้าโรงโนราหรือโนราใหญ่ เป็นการประชาสัมพันธ์ และเชิญชวนให้ผู้ชมที่อาจจะกระจัดกระจายอยู่ในที่ต่าง ๆ ของบริเวณงานให้รู้ว่าขณะนี้ถึงเวลาที่โนราใหญ่ออกรำ โดยขณะแห่หน้าโรงโนราหรือโนราใหญ่จะยืนบนบ่าของลูกคู่ด้วยเท้าข้างเดียวแล้วตั้งท่ารำที่มีความสง่างามค้ำไว้ เช่น ท่าชี่หนอน ท่าชี่หนอนน้อย (ฉากน้อย) หรืออาจจะยืนบนบ่าด้วยเท้าทั้งสองข้าง มือทั้งสอง ประนมจับไม้หวายเขียนพรายพาดกับแขนทั้ง ๒ ข้าง ในท่าเทพนม

การแห่หน้าโรงโนราหรือโนราใหญ่ในการแสดงโนราประชันโรงเท่าที่พบมี ๒ ลักษณะ คือ

๑) การแห่จากที่อื่นมายังโรงโนรา การแห่ในลักษณะนี้เนื่องจากมีการกำหนดให้นายโรงโนราหรือโนราใหญ่ไปแต่งตัวอีกสถานที่หนึ่งซึ่งอาจจะเป็นศาลาการเปรียญ กุฏิเจ้าอาวาส หรือโรงนอน เป็นต้น

๒) การแห่จากโรงโนราไปไหว้พระแล้วกลับมายังโรง ในลักษณะนี้นายโรงโนราหรือโนราใหญ่จะแต่งตัวภายในโรงให้เป็นที่เรียบร้อย จากนั้นลูกคู่ก็จะแห่ไปกราบพระประธานในอุโบสถหรือศาลาการเปรียญ หรือกราบเจ้าอาวาสของวัดที่เป็นสถานที่ประชัน

๒. รำเขียนพราย-เหยียบลูกมะนาว เป็นการรำเพื่อประกอบพิธีกรรมทางไสยศาสตร์ เพื่อเป็นการค้ำไม้ข่มนามโนราฝ่ายตรงข้าม และเป็นการสร้างขวัญกำลังใจให้แก่สมาชิกในคณะของตน รำเขียนพราย-เหยียบลูกมะนาว ประกอบด้วย ๒ กระบวนรำ คือ กระบวนรำเขียนพราย และกระบวนรำเหยียบลูกมะนาว ขั้นตอนการรำเขียนพราย-เหยียบลูกมะนาว มีรายละเอียดดังนี้ คือ^{๒๐}

๒.๑ เวียนโรง ๓ รอบ คือลักษณะการเดินวนหน้าเวทีภายในโรงรำแบบทวนเข็มนาฬิกา ๓ รอบ โดยมีหมอกบโรงถือหมอน้ำมันคร่ำประพรมหน้าหน้าและมีคนถือเทริดเดินถัดมา จากนั้นเป็นนายโรงโนราหรือโนราใหญ่ เดินในลักษณะประนมมือถือไม้หวายเขียนพรายพาดบนแขนทั้ง ๒ ข้าง และผู้ที่เดินหลังสุดก็เป็นโนราคนอื่น ๆ

^{๒๐} สัมภาษณ์ ยก ชูบัว, ศิลปินแห่งชาติ, ๒๖ สิงหาคม ๒๕๓๕.

๒.๒ นั้งบนพนักหรือยื่น หน้าพนัก คือหลังจากที่เวียนโรงแล้วนายโรงโนราหรือโนราใหญ่ นั้งบนพนักในราคนอื่นๆ ยื่นขนานข้าง หมอบโรงจะนั่งด้านหน้าของนายโรงโนราหรือโนราใหญ่ และทำพิธีทางไสยศาสตร์ให้นายโรงโนราหรือโนราใหญ่และคนอื่น ๆ เช่น ป้องกันคุณไสย ขুবราศี ผูกจิตใจ จับใจมนุษย์มาให้โนราใหญ่กิน เป็นต้น

๒.๓ รำเพลงโค คือการรำประกอบจังหวะทำนองคนตรี โดยไม่มีบทร้องในลักษณะลีลาท่ารำ ต่าง ๆ ตามที่มีความถนัด โดยเริ่มจากรำท่าพรหมลงจากพนักไปจนจบกระบวนแล้วรำเพลงสับ คือ เพลงนาคน้ำ และนาคนเร็ว

๒.๔ รำท่าอย่างสามชุกหรือท่าสามอย่าง คือ การรำที่มีลักษณะการก้าวเท้าเป็นสามเส้า หรือ สามอย่าง ซึ่งโนรามาจะนำท่ารำนี้มาใช้ในการรำที่เป็นพิธีกรรมเพื่อแสดงฤทธิอำนาจก่อนที่ตัดหรือทำลายสิ่งนั้น ๆ

๒.๕ รำท่าเรียกจิตวิญญาณ คือการทำพิธีเรียกจิตวิญญาณของโนราฝ่ายตรงข้ามให้มีมาสิงสถิตอยู่ในตัวพรายอีกครั้งหนึ่ง โดยรำในลักษณะยืนจืนิ้วกลางมือซ้าย (นิ้วผี) ไปทางโรงโนราฝ่ายตรงข้าม แล้วมาชี้ที่ตัวพรายรวม ๓ ครั้งพร้อมกับบริกรรมคาถากำกับ

๒.๖ รำท่าเขียนพราย คือ การใช้ไม้หวายเขียนพรายที่นายโรงโนราหรือโนราใหญ่ถืออยู่ ตีลงบนตัวพรายที่วางอยู่บนพื้นโรง พร้อมกับทิ้งไม้หวายเขียนพรายลงบนพื้น

๒.๗ ท่องโรง คือการวิ่งในลักษณะย่อเข่า ซอยเท้าถี่ ๆ โดยวิ่งวนทางซ้าย ๑ รอบ

๒.๘ รำเพลงโค คือการรำในลักษณะจังหวะทำนองเช่นเดิม โดยเริ่มจากท่าลงไตรทองห้อยคาบไม้หวายเขียนพรายและรำในลีลาต่าง ๆ ไปจนจบกระบวนแล้วต่อด้วยการรำเพลงสับ

๒.๙ รำท่าอย่างสามชุกหรือท่าสามอย่าง ปฏิบัติเช่นเดียวกับข้อ ๒.๔

๒.๑๐ รำท่าเรียกจิตวิญญาณ ปฏิบัติเช่นเดียวกับ ๒.๕

๒.๑๑ รำท่าเขียนพราย คือปฏิบัติเช่นเดียวกับข้อ ๒.๖ แต่เมื่อเขียนตัวพรายแล้วจะไม่ทิ้งไม้หวายเขียนพราย

๒.๑๒ ท่องโรง ปฏิบัติเช่นเดียวกับข้อ ๒.๗

๒.๑๓ รำเพลงโค เป็นการรำในลักษณะจังหวะทำนองเดิม โดยจะเริ่มรำจากท่าโค้งศร และรำไปจนจบกระบวนรำเพลงสับ

๒.๑๔ รำท่าอย่างสามชุกหรือท่าสามอย่าง ปฏิบัติเช่นเดียวกับข้อ ๒.๔

๒.๑๕ รำท่าเรียกจิตวิญญาณ ปฏิบัติเช่นเดียวกับ ๒.๕

๒.๑๖ รำท่าเขียนพราย ปฏิบัติเช่นเดียวกับข้อ ๒.๑๑

๒.๑๗ ทำพิธีบังสุกุล คือการพิจารณาตัวพรายที่สมมติเป็นรูปต่างตัวโนราฝ่ายตรง ว่าบัดนี้ได้ตายไปแล้ว โดยนายโรงโนราหรือโนราใหญ่ใช้เท้าเหยียบตัวพรายและชี้นิ้วกลางมือซ้าย ไปที่ตัวพราย และใช้ปลายไม้หวายเขียนพรายปักลงบนตัวพราย กล่าวคำปลงอนิจจัง

๒.๑๘ ท่องโรง ปฏิบัติเช่นเดียวกับข้อ ๒.๑ เป็นการจบกระบวนการรำเขียนพราย หมอบโรงจะรับไม้หวายเขียนพรายจากโนราใหญ่ แล้วโนราใหญ่ก็เริ่มรำกระบวนการเหยียบลูกมะนาวต่อไป

๒.๑๙ รำเพลงโค

๒.๒๐ รำท่าอย่างสามชুম หรือท่าสามอย่าง

๒.๒๑ รำท่าเรียกจิตวิญญาณ

๒.๒๒ รำท่าเหยียบลูกมะนาวใบที่ ๑ คือการใช้เท้าเหยียบลูกมะนาวหรือกระทิบลูกมะนาวที่วางอยู่บนพื้นให้แตกด้วยเท้าข้างซ้าย

๒.๒๓ ท่องโรง

๒.๒๔ รำเพลงโค

๒.๒๕ รำท่าอย่างสามชুম หรืออย่างสามอย่าง

๒.๒๖ รำท่าเรียกจิตวิญญาณ

๒.๒๗ ทำท่าเหยียบลูกมะนาวใบที่ ๒ เช่นเดียวกับใบที่ ๑

๒.๒๘ ท่องโรง

๒.๒๙ รำเพลงโค

๒.๓๐ รำท่าอย่างสามชুম

๒.๓๑ รำท่าชั้ดลูกมะนาว เป็นการรำเพื่อขว้างลูกมะนาวไปทลงโรงโนราฝ่ายตรงข้าม โดยจะใช้มะนาวใบที่ ๑ ก่อนที่จะขว้างก็จะรำในลักษณะชี้นิ้วกลางมือข้างซ้ายนำไปก่อน แล้วบริกรรมคาถา จบแล้วก็ขว้างมะนาวไป เป็นอันสิ้นสุดกระบวนการรำเขียนพราย-เหยียบลูกมะนาว

หมายเหตุ : (*) จะรำหรือไม่รำก็ได้

จะเห็นได้ว่าขั้นตอนกระบวนการรำเขียนพราย-เหยียบลูกมะนาว มีโครงสร้างที่เป็นระบบระเบียบ มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องควบคู่ไปกับพิธีกรรมทางไสยศาสตร์โดยตลอด ซึ่งนับว่าเป็นกระบวนการหนึ่งที่น่าสนใจศึกษา ค้นคว้า

เมื่อจบการรำเขียนพราศ-เหยียบลูกมะนาวแล้ว นายโรงโนราหรือโนราใหญ่ก็จะรำหรือแสดงชุดอื่น ๆ เพื่อให้ความบันเทิงและเรียกความสนใจจากผู้ชมต่อไป โดยการรำจะคัดเลือกชุดที่เด่น ๆ ที่มีความพิเศษเหมาะสมกับฐานะของนายโรงโนราหรือโนราใหญ่ ชุดต่าง ๆ ที่มักนิยมนำมารำหรือแสดงเช่น รำขอเทริด รำท่าบต เล่นคำพริตเกี่ยวนาง รำเพลงปี่ เป็นต้น

๓. รำขอเทริด หรือบ้างก็เรียกว่ารำ "ขาะเทริด" เป็นการรำชุดหนึ่งที่มักนิยมนำมาแสดงหลังจากเสร็จสิ้นการรำเขียนพราศ-เหยียบลูกมะนาว เพื่อเป็นการผ่อนคลายความตึงเครียดให้กับผู้ชมการแสดง การรำขอเทริด เป็นการรำรำที่สนุกสนาน แสดงให้เห็นถึงการหยอกล้อระหว่างคนถือเทริดซึ่งเป็นตัวตลกกับคนขอเทริดคือนายโรงโนราหรือโนราใหญ่ ขณะรำขอเทริดโนรายังไม่ได้สวมเทริด คงมีแต่ผ้าประเจียดหรือผ้ายันต์โทกสิริชะไว้เท่านั้น โนราใหญ่จะรำในลีลาท่ารำที่สวยงาม เพื่อขอเทริดให้ได้ ในขณะที่ตัวตลกก็จะเป็นตัวตลกก็จะรำในท่าทางที่ตลกขบขัน หยอกล้อกับนายโรงโนราหรือโนราใหญ่ ขณะรำก็จะมีการพูดจาสอดแทรกโต้ตอบต่อกันและกันในลักษณะที่สนุกสนาน

๔. รำท่าบต เป็นการรำที่ผู้รำจะต้องร้องกลอนไปพร้อม ๆ กับการตีทำรำประกอบบทร้องนั้น เพื่อเป็นการสื่อความหมาย ทุกคำที่ร้องก็จะต้องตีทำให้สมจริงสมจัง ฉับไว กลมกลืนกับจังหวะดนตรี กล่าวกันว่า ผู้ที่ฝึกหัดโนราควรรออย่างยั้งที่จะต้องฝึกหัดรำท่าบตให้ได้ และหากเป็นคือนายโรงโนราหรือโนราใหญ่แล้วก็จะต้องรำท่าบตให้ได้อย่างชำนาญ ทั้ง ๒ ท่านอง คือ ท่านองเพลง-กราว หรือที่บางแห่งเรียกว่า "เพลงหยับ (ขยับ)" แต่ที่มักเรียกกันโดยทั่วไปคือ "บทลีโล-ผืนหน้า" และท่านองเพลงทับ หรือที่มักเรียกว่า "ท่านองเพลงทับเพลงโทน" การรำท่าบตท่านองเพลงทับนิยมรำต่อจากการรำท่าบตท่านองเพลงกราว เนื้อหาสาระของบทกลอน ก็จะเป็นไปในลักษณะเดียวกันกับการรำท่านองเพลงกราว แต่จะต่างกันที่วิธีการร้องและท่านองจังหวะดนตรี

๕. เล่นคำพริต คือ การร้องกลอนตามบทที่ได้แต่งไว้แล้วล่วงหน้าในลักษณะที่เป็นการร้องโต้ตอบกัน เนื้อหาสาระของคำพริตจะมีเฉพาะเรื่อง เฉพาะเหตุการณ์ หรือเฉพาะบทบาทใด บทบาทหนึ่งของตัวละคร คำพริตที่นิยมเล่นได้แก่ คำพริตชม คือบทร้องชมสิ่งต่าง ๆ เช่น ชมธรรมชาติ ชมนก ชมไม้ คำพริตบตจริง คือ บทกลอนที่นำเอาเรื่องที่เป็นความจริงมากด่าให้เกิดความตลกขบขัน คำพริตเกี่ยว คือบทเกี่ยวระหว่างชายกับหญิง คำพริตจี๊ก คือบทกลอนโกหกที่กล่าวถึงเรื่องที่เป็นไปไม่ได้

๖. การแสดงเรื่องหรือขับบท คือ การแสดงที่จับเอาเรื่องราวหรือตอนใดตอนหนึ่งของนิยายหรือวรรณกรรมพื้นบ้านมาแต่งและนำมาเล่นเป็นละคร มีตัวละครหลัก ๆ ในการแสดงประกอบด้วย นายโรงโนราหรือโนราใหญ่ โนราที่แสดงเป็นตัวนาง พราศหรือตัวตลก และตัวประกอบอีก ๑-๒ คน

เรื่องที่น่ามาเล่นในการแสดงเรื่อง เช่น บทอันทอง บทราหูจับจันทร์ บทมัจฉิลลหรือบท นารีผล บทเมฆดารามสูตร เป็นต้น

๗. **รำเพลงปี่** การรำเพลงปี่หรือที่เรียกกันโดยทั่วไปว่า "รำขั้วปี่" "รำโลมปี่" "รำล่อปี่" รำเพลงปี่เป็นการรำเพื่ออวดลีลาท่ารำ ความสามารถอันอ่อนช้อยของคางของผู้รำ ผู้รำจะต้องใช้อารมณ์ความรู้สึก จิตนาการท่ารำออกมาให้สอดคล้องกลมกลืนกับท่วงทำนองของเสียงปี่ ผู้รำจะต้องใช้ปฏิภาณไหวพริบรำหลอกล่อนายปี่ในลักษณะลีลาต่าง ๆ ให้หลงไหล เป็นทำนองขอปีมา เป่า ลำดับการรำเพลงปี่ มักจะจัดไว้ในตอนท้ายสุดของการรำหรือการแสดงชุดอื่น ๆ ของโนราคนั้น ๆ

การออกร้องกลอนเรียไรเงิน

คือ การแสดงความสามารถเชิงบทกลอนของโนราแต่ละคณะที่เข้าประชัน ในช่วงหยุดพักการแสดงตอนเที่ยง โดยโนราแต่ละคณะจะออกร้องกลอนขอเรียไรเงินจากผู้ชมเพื่อนำไปร่วมทำบุญกับทางวัด และบางครั้งยังมีการกำหนดให้รับจำนวนเงินที่เรียไรได้ คิดเป็นส่วนหนึ่งของคะแนนในการตัดสินด้วย ซึ่งหากว่าโนราคณะไหนสามารถเรียไรเงินได้มากกว่าคณะอื่น ๆ ก็ถือว่าโนราคณะนั้นได้ชนะไปขั้นหนึ่งก่อนแล้วการว่ากลอนออกเรียไรเงินจากผู้ชมนี้จะเป็นการว่ากลอนชนิดกลอนสด หรือที่เรียกว่า "กลอนมุขโต" ดังนั้นผู้ที่ออกร้องกลอนเรียไรเงินจึงมักเป็นนายโรงโนราหรือโนราใหญ่หรือโนราคนอื่น ๆ ที่มีความสามารถด้านปฏิภาณกลอนสดอย่างชำนาญเป็นตัวแทนของคณะโนรานั้น ๆ ลักษณะการร้องกลอนจะคล้ายกับการร้องเพลงบอก คือ ประกอบด้วย แม่เพลง ๑ คน ลูกคู่ ๒-๓ คน โดยขณะร้องกลอน จะมีการตีฉิ่งให้จังหวะประกอบกับการร้องรับของลูกคู่

ชะโรง

คือ การแสดงโนราเพื่อเป็นการดึงผู้ชมที่กำลังชมการแสดงของโนราฝ่ายตรงข้ามอยู่ ให้มาชมการแสดงโนราของตน หรือเพื่อดึงผู้ชมที่เคยได้ชมการแสดงโนราของตนแต่เปลี่ยนไปชมการแสดงโนราของฝ่ายตรงข้ามให้กลับมามาชมการแสดงโนราของตนอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งการแสดงที่เรียกว่า "ชะโรง" นี้มักจะเป็นการแสดงโนราในช่วงสุดท้ายของการประชันอันเป็นช่วงที่คณะกรรมการกำลังนับคะแนนจากผู้ชมเพื่อทำการตัดสินการประชันโนราครั้งนั้น

เพลงบอก คือ การละเล่นพื้นบ้านของภาคใต้ชนิดหนึ่ง

วิธีการระโงง นอกจากที่โนราแต่ละคณะจะนำเอาที่เค็ดต่าง ๆ ในลักษณะของการแสดงโนรา แท้ ๆ มาแสดงให้ผู้ชมได้ดูแล้ว ก็ยังมีการนำเอาวิธีการหรือการละเล่นอื่น ๆ มาแสดงประกอบเพื่อเป็นการเรียกความสนใจจากผู้ชมอีก เช่น การลอบวงไฟ การลอบวงมิด การได้ลวด การขึ้นบันไดมิด การตุงปลายหมาก (หกคะเมนเอาศีรษะวางบนปลายไม้หมาก) การคาบเรือคาบครก การนอนกลิ้งบนทางระกำ การอมไฟ การพดตัวในอากาศ ฯลฯ และการแสดงวิทยากลอื่น ๆ เป็นต้น

จากที่กล่าวมาถึงการแสดงโนราในสังคมภาคใต้ สามารถสรุปได้ว่า การแสดงโนราในสังคมภาคใต้นั้น ประกอบด้วย ๒ ลักษณะ คือ การแสดงโนราเพื่อประกอบพิธีกรรม และการแสดงโนราเพื่อความบันเทิง

การแสดงโนราเพื่อประกอบพิธีกรรมหรือที่เรียกว่า “โนราโรงครู หรือ โนราตงครู” อันหมายถึง การแสดงเพื่อประกอบพิธีอัญเชิญครูหรือบรรพชนโนรามายังโรงพิธี เพื่อวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ

๑. เพื่อประกอบพิธีไหว้ครูหรือไหว้ตายายโนรา อันเป็นการแสดงกตเวทิตาคุณต่อครูของคน

๒. เพื่อประกอบพิธีแก้บน หรือแก้หุเมรย อันสืบเนื่องมาจากมูลเหตุของความเชื่อที่ว่าครูโนราหรือตายายโนรายังมีความผูกพันอยู่กับลูกหลาน และผู้มีเชื้อสาย

๓. เพื่อประกอบพิธีครอบเทริด ผูกผ้าใหญ่ หมายถึง พิธีที่จัดขึ้นเพื่อให้ครูโนรา หรือโนราใหญ่ ทำพิธีรับรองความรู้ ความสามารถทางโนรา และประสิทธิประสาทมอบกรรมสิทธิ์ต่าง ๆ ให้กับศิษย์หรือโนรารุ่นใหม่ ที่มีคุณสมบัติเหมาะสมให้เป็นโนราที่สมบูรณ์แบบต่อไป

นอกจากวัตถุประสงค์ทั้ง ๓ ประการที่กล่าวมาแล้ว ในการประกอบพิธีโนราโรงครูยังมีพิธีกรรมย่อย ๆ ที่สอดแทรกอยู่ด้วย เช่น พิธีเหยียบเสน พิธีผูกผ้าปล่อย พิธีตัดผมผีร้อ พิธีตอดกำไล ตอดเครื่อง เป็นต้น

การแสดงโนราเพื่อความบันเทิง ซึ่งแบ่งออกเป็น ๒ ลักษณะ คือ การแสดงโนราโรงเดี่ยว และการแสดงโนราประชันโรง (โนราแข่ง)

*พดตัวในอากาศ หมายถึง การบินหรือนั่ง แล้วหงายหลังเอาศีรษะลอดไปไว้อยู่ระหว่างเท้าทั้ง ๒ ข้าง โดยใช้มือยึดปลายเท้าไว้ ผู้รำสามารถพลิกหรือตะแคงฝ่าเท้าอยู่ในอากาศโดยที่มือ ศีรษะ และฝ่าเท้าไม่หลุดจากกัน

การแสดงโนราโรงเดียว เป็นการแสดงโนราเพื่อความบันเทิงที่จัดให้มีการแสดงขึ้น โดยโนราคณะเดียวหรือหลายคณะ แต่มิได้จัดขึ้นในลักษณะประชันกันซึ่งจะพบเห็นได้อยู่ทั่วไป

ส่วนการแสดงโนราประชันโรง เป็นการแสดงโนราตั้งแต่ ๒ คณะขึ้นไป ในลักษณะที่เป็นการประชันขันแข่งกัน เพื่อหยอดโนราและเพื่อหาเงิน มีกิจกรรมหลัก ๆ แบ่งได้เป็น ๒ กิจกรรม คือ กิจกรรมการแสดงก่อนวันประชัน และกิจกรรมการแสดงในวันประชัน

กิจกรรมการแสดงก่อนวันประชัน เป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นในตอนกลางคืนก่อนที่จะมีการประชันในวันรุ่งขึ้น เพื่อเป็นการประชาสัมพันธ์ให้ผู้ชมได้ทราบว่าจะมีการประชันกันในวันรุ่งขึ้น และเพื่อเป็นการหยังฝีมือของโนราฝ่ายตรงข้าม ซึ่งกิจกรรมในตอนกลางคืนนี้ มักเรียกต่าง ๆ กันออกไป เช่น “รำเปรียบมือ” “รำสาวมือ” “รำชามือ” “รำประมือ” เป็นต้น โดยมีลำดับขั้นตอนของกิจกรรมดังนี้คือ การเข้าโรง ตั้งเครื่อง ทำพิธีเบิกโรง การโหมโรง การภาศครูหรือเชิญครู การปล่อยตัวผู้แสดงออกรำเปรียบมือ และพิธีกรรมทางไสยศาสตร์

กิจกรรมการแสดงในวันประชัน เป็นกิจกรรมที่โนราแต่ละคณะจะต้องแสดงความสามารถอย่างเต็มที่ เพื่อเอาชนะโนราฝ่ายตรงข้าม ซึ่งกิจกรรมในวันประชันนี้จะเริ่มตามเวลาที่ได้ทำการตกลงกันไว้ในสัญญา โดยจะเริ่มจาก การลงโรง ภาศครู ปล่อยตัวผู้แสดงออกรำ จบแล้วก็เป็น การรำของนายโรงโนราหรือโนราใหญ่ โดยก่อนการรำก็จะมีการแห่นายโรงโนราหรือโนราใหญ่ ซึ่งพบว่าการแห่นั้นมี ๒ ลักษณะ คือ การแห่จากที่อื่นมายังโรงโนรา และการแห่จากโรงโนราไป ไหว้พระแล้วกลับมายังโรงโนรา จากนั้นก็จะเริ่มรำเขียนพราย-เหยียบลูกมะนาวเป็นกระบวนแรก จบแล้วก็อาจจะหยุดพักโดยกลับเข้าหลังโรง หรือรำกระบวนอื่น ๆ ต่อไป เช่น รำขอเทริด รำทำบทธ เล่นกำพริค การแสดงเรื่องหรือจับบทธ รำเพลงปี เป็นต้น นอกจากนี้ในช่วงหยุดพักกลางวันก็ จะมีการออกว่ากลอนสครเรียไรเงิน และในช่วงสุดท้ายของการประชันก็จะมีแสดงที่เรียกว่า “ชะโรง”

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย